

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Psichologijos institutas
Klinikinės psichologijos katedra

Jūratė Valackaitė

Klinikinės psichologijos magistro studijų programa
Magistro darbas

**Stresinių patirčių, elgesio ir emocinių sunkumų ir adaptacijos sutrikimo
požymių sąsajos paauglystėje**

Darbo vadovė: doc. dr. Paulina Želviene
Darbo konsultantė: dokt. Ieva Daniūnaitė

Vilnius 2022

TURINYS

SANTRAUKA.....	3
SUMMARY	4
PRATARMĖ	5
1. ĮVADAS.....	6
1.1. Stresinės patirtys paauglystėje.....	6
1.2. Adaptacijos sutrikimas paauglystėje.....	8
1.3. Emociniai ir elgesio sunkumai paauglystėje	12
1.4. Sąsajos tarp paauglių stresinių patirčių, elgesio bei emocinių sunkumų ir adaptacijos sutrikimo požymių.....	14
1.5. Tyrimo tikslas ir uždaviniai.....	16
2. TYRIMO METODIKA.....	17
2.1. Tyrimo dalyviai	17
2.2. Tyrimo instrumentai.....	18
2.3. Tyrimo eiga	20
2.4. Duomenų analizė	21
3. REZULTATAI	23
3.1. Paauglių patiriamų stresinių patirčių paplitimas ir ypatumai	23
3.2. Paauglių patiriamų adaptacijos sutrikimo požymių ypatumai	27
3.3. Stresinių patirčių ir adaptacijos sutrikimo požymių sąsajos paauglių imtyje	30
3.4. Paauglių patiriami emociniai ir elgesio sunkumai.....	32
3.5. Sąsajos tarp stresinių patirčių ir elgesio bei emocinių sunkumų paauglių imtyje	35
3.6. Sąsajos tarp stresinių patirčių, elgesio bei emocinių sunkumų, adaptacijos sutrikimo požymių ir psichologinės pagalbos paauglių imtyje	37
3.7. Adaptacijos sutrikimo prognostiniai veiksniai	39
4. REZULTATŲ APTARIMAS	41
4.1. Paauglių stresinių patirčių ypatumai.....	41
4.2. Paauglių adaptacijos sutrikimo ypatumai.....	42
4.3. Paauglių emocinių ir elgesio sunkumų ypatumai	44
4.4. Sąsajos tarp paauglių stresinių patirčių, elgesio bei emocinių sunkumų ir adaptacijos sutrikimo	45
4.5. Tyrimo ribotumai ir gairės tolimesniems tyrimams	47
IŠVADOS.....	49
LITERATŪRA	50

SANTRAUKA

Valackaitė, J. (2022). *Stresinių patirčių, elgesio ir emocinių sunkumų ir adaptacijos sutrikimo požymių sąsajos paauglystėje*. Magistro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas, p. 50.

Paauglystė yra svarbus ir jautrus raidos etapas, stresinės patirtys šiame etape susiję su aukštesne psichologinių sutrikimų rizika. Vis dėlto, dauguma atliktų tyrimų, susiję su suaugusiųjų patiriamu stresu, tiriamas stresinės patirties paplitimas suaugusiųjų imtyje, trūksta tyrimų paauglių imtyse. Vis daugiau tyrimų nagrinėja trauminę patirtį, tačiau trūksta tyrimų, kaip veikia stresinės patirtys. Šiame darbe tyrinėjamos stresinės patirtys paauglių imtyje adaptacijos kontekste, remiantis TLK-11. Darbo tikslas buvo nustatyti stresinių patirčių, adaptacijos sutrikimo požymių bei elgesio ir emocinių sunkumų ypatumus paauglių imtyje bei įvertinti šių kintamųjų sąsajas. Tyrime naudota demografinių duomenų anketa; stresinė patirtis ir adaptacijos sutrikimo simptomai įvertinti remiantis Adaptacijos sutrikimo – naujo modulio 8 skale (ADNM–8); emociniai ir elgesio sunkumai įvertinti naudojant Galių ir sunkumų klausimyną (SDQ). Tyrimo imtis - 200 paauglių iš įvairių Lietuvos miestų mokyklų, iš kurių 97 merginos ir 103 vaikinai. Tyrimo dalyvių amžius buvo nuo 14 iki 18 m. ($M = 15,33$; $SD = 1,32$). Rezultatai parodė, kad dauguma paauglių Lietuvoje per praėjusius vienerius metus susidūrė su bent viena iš nurodytų stresinių patirčių (76,5 proc.). Nustatytos reikšmingos sąsajos tarp stresinių patirčių, elgesio ir emocinių sunkumų bei adaptacijos sutrikimo požymių.

Raktiniai žodžiai: paaugliai, stresinės patirtys, elgesio ir emociniai sunkumai, adaptacijos sutrikimas.

SUMMARY

Valackaitė, J. (2022). *Associations between stressor exposure and emotional and behavioral difficulties and Adjustment Disorder signs in adolescence*. Master's thesis. Vilnius: Vilnius University, p. 50.

Adolescence is an important and sensitive stage of development, and stressful experiences at this stage are associated with a higher risk of psychological disorders. However, most of the studies are conducted on stress experienced by adults. Stress experiences, the prevalence of stressors in the adult sample are examined. There is a lack of studies in the adolescent samples. More and more researches are examining traumatic experiences, but there is a lack of research on how do other stressors work. This paper investigates stressors in a sample of adolescents in the context of adaptation based on ICD-11. The aim of the study was to identify the peculiarities of stressful experiences, signs of Adjustment Disorder and behavioral and emotional difficulties in a sample of adolescents and to evaluate their connections. A demographic questionnaire was used in the study; stressful experience and Adjustment Disorder symptoms were assessed on the basis of the Adaptive Disorder - New Module 8 scale (ADNM-8); emotional and behavioral difficulties were assessed using the Power and Difficulty Questionnaire (SDQ). The study involved 200 adolescents from various schools in Lithuanian cities, of whom 97 were girls and 103 were boys. The age of the study participants ranged from 14 to 18 years ($M = 15,33$; $SD = 1,32$). The results showed that the majority of adolescents in Lithuania had experienced at least one of the indicated stressors (76,5 %) in the past year. The number of stressful experiences was found to be positively correlated with the overall estimate of behavioral and emotional difficulties, the number of responses to Adjustment Disorder, and the provision of psychological support. Significant associations were found between stressful experiences, behavioral and emotional difficulties, and Adjustment Disorder signs.

Keywords: adolescents, stressors, behavioral and emotional difficulties, Adjustment Disorder.

PRATARMĖ

Šis darbas yra Vilniaus universiteto Psichotraumatologijos centro Lietuvoje atliekamo ilgalaikio tyrimo „Stresas ir atsparumas paauglystėje“ (STAR-A) dalis. Tai svarbus tyrimas, kuris padės geriau suprasti Lietuvos paauglių stresines patirtis, nepalankių patirčių pobūdį bei paplitimą ir jų galimas sąsajas su elgesio ir emociniais sunkumais. Tyrimas yra vienas iš nedaugelio tokio pobūdžio tyrimų Lietuvoje. Šiuo magistro darbu tikimasi geriau suprasti stresines patirtis, elgesio ir emocinius sunkumus, su kuriais susiduria paaugliai, adaptacijos sutrikimą, bei jų sąsajas.

Vaiko gerovė, galimi psichikos sutrikimų rizikos veiksniai yra susiję su vaiko stresine gyvenimo patirtimi (Lesinskiene et al., 2018). Stresinių patirčių ir adaptacijos sutrikimo tematikos empiriniai tyrimai tapo itin aktualūs pasirodžius naujam Tarptautinės ligų klasifikacijos 11-ajam leidimui (TLK-11) (Zelviene, 2017). TLK-11 leidime yra išskirtas atskiras stresinių sutrikimų skyrius, su atnaujintomis stresinių sutrikimų kategorijomis: potrauminio streso sutrikimu, kompleksiniu potrauminio streso sutrikimu, užsitęsusio gedulo sutrikimu, naujai konceptualizuotu adaptacijos sutrikimu ir kt. (Kazlauskas et al., 2020; World Health Organization, 2018; Zelviene, 2017). Ypatingai svarbu tai, kad visiems šiame skyriuje esantiems sutrikimams diagnozuoti būtina sąlyga yra aiškiai identifikuojama stresinė patirtis (Zelviene, 2017).

Temos svarbą rodo ir tai, kad Lietuvoje, palyginti su Vakarų Europos šalimis, yra didelis bendras jaunimo psichikos sutrikimų paplitimas (Lesinskiene et al., 2018). Galimi rizikos veiksniai yra susiję su individualiomis vaiko savybėmis (lytimi, prasta bendra sveikata ir stresine gyvenimo patirtimi) ir šeima (vieniša tėvyste, globa, nepalankiu šeimos klimatu ir kt.) (Lesinskiene et al., 2018).

Dauguma atliktų tyrimų, susiję su suaugusiųjų patiriamu stresu, tiriamas stresinės patirties, stresinių įvykių paplitimas (Kazlauskas ir Želvienė, 2013; Zelviene, Kazlauskas, & Maercker, 2020); tiek Lietuvoje, tiek pasaulyje trūksta tyrimų paauglių imtyse. Paauglių imtyje tiriamas smurto patirtis (Zelviene et al., 2020), ryšys tarp stresinių patirčių ir depresijos bei nerimo (Jenness, Peverill, King, Hankin, & McLaughlin, 2019); vis daugiau tyrimų nagrinėja trauminę patirtį, tačiau trūksta tyrimų, kaip veikia stresinės patirtys. Šiame darbe tyrinėjamos stresinės patirtys paauglių imtyje adaptacijos kontekste, remiantis TLK-11.

1. ĮVADAS

1.1. Stresinės patirtys paauglystėje

Stresinės patirtys ir su stresu susiję sutrikimai. Tarptautinės ligų klasifikacijos 11-ajame leidime (TLK-11) stresinės patirtys labiau sietinos su adaptacijos sutrikimu, tai yra įvykiai, patenkantys į įprastą gyvenimo patirtį (pvz., skyrybos, liga ar negalia, finansinės problemos, socialinės ir ekonominės problemos, netektys, konfliktai su bendradarbiais, persikraustymas, išėjimas į pensiją ir pan.) (World Health Organization, 2018; Maercker, Einsle, & Köllner, 2007). Su adaptacijos sutrikimu susiję stresinės patirtys nėra aiškiai apibrėžtos, paprastai jos nekelia staigios ir netikėtos grėsmės žmogaus gyvybei ir nėra tokios intensyvios, kaip trauminiai įvykiai potrauminio streso sutrikimo (PTSS) atveju (Maercker et al., 2007). Stresinių patirčių įvairovė, jų gausa ir neapibrėžtumai trukdo sukurti universalias intervencijas, tinkančias kiekvienai konkrečiai stresinei patirčiai (Zelviene & Kazlauskas, 2018). TLK-11 adaptacijos sutrikimui, kaip ir kitiems tiesiogiai su stresu susijusiems sutrikimams diagnozuoti, reikalinga identifikuota stresinė arba trauminė patirtis (World Health Organization, 2018). Aiškiai identifikuojama stresinė patirtis yra būtina (nors ir nepakankama) sąlyga kiekvienam iš šios grupės sutrikimų (World Health Organization, 2018). Nors ne visiems asmenims, patyrusiems nustatytą stresinę patirtį, išsivystys sutrikimas, šios grupės sutrikimai negali būti diagnozuoti nepatyrus stresinės patirties (World Health Organization, 2018). Taigi, stresinė patirtis yra būtina sąlyga su stresu susijusiam sutrikimui diagnozuoti. Stresinės patirtys nėra aiškiai apibrėžtos. Taip pat, kadangi adaptacijos sutrikimas yra pakankamai naujas, reikia duomenų, ypač paauglių imtyje, kaip stresinės patirtys siejasi su adaptacijos sutrikimu.

Stresinių patirčių paplitimo tyrimai suaugusiųjų imtyse. Prieš atliekant tolimesnius tyrimus svarbu suprasti, koks yra stresinės patirties paplitimas. Lietuvos tyrėjai nustatė, kad suaugusiųjų imtyje 86,2 proc. tyrimo dalyvių per gyvenimą patyrė bent vieną stresinę patirtį, galinčią sukelti adaptacijos sunkumų (84,9 proc. moterų ir 86,8 proc. vyrų) (Kazlauskas ir Želviene, 2013); nustatytas vidutinis stresinių patirčių skaičius per pastaruosius dvejus metus yra 2,44 ($SD = 1,69$), nuo 1 iki 14 (Zelviene et al., 2020). Vieną stresinę patirtį patyrė 36,5 proc. ($n = 237$), dvi stresines patirtis - 25,7 proc. ($n = 167$), tris ar daugiau stresinių patirčių - 37,8 proc. ($n = 245$) tirtos suaugusiųjų imties (Zelviene et al., 2020). Lietuvoje, suaugusiųjų imtyje, kaip vyraujančios lėtinės stresinės patirtys buvo nustatytos finansinės problemos (34,8 proc.), per daug arba per mažai darbo (30,7 proc.) ir artimo žmogaus liga (26,5 proc.) (Zelviene, Kazlauskas, Eimontas, & Maercker, 2017). Vėlesniame tyrime gauti vyraujančių stresinių patirčių rezultatai kiek skiriasi: beveik du trečdaliai - 64,6 proc. ($n = 419$) tyrimo imties nurodė patyrę su darbu susijusių stresinių patirčių, tokių kaip netikėtas darbo praradimas - 12,8 proc. ($n = 83$), nedarbas - 9,9 proc. ($n = 65$); maždaug pusė - 49,5

proc. ($n = 321$), imties nurodė patyrę bent vieną su sveikata susijusią stresinę patirtį, pavyzdžiui, lėtinę ligą – 19,6 proc. ($n = 127$) arba kitą sunkią ligą – 12,6 proc. ($n = 82$); bent vieną tarpasmeninę stresinę patirtį patyrė 31,1 proc. ($n = 202$) imties, pavyzdžiui, konfliktus šeimoje – 24,8 proc. ($n = 161$), skrybas/išsiskyrimus – 9,9 proc. ($n = 64$); apie ankstesnius bandymus nusižudyti pranešė 2,6 proc. ($n = 16$) imties (Zelviene et al., 2020). Šveicarijoje atliktame tyrime 77,9 proc. suaugusiųjų imties nurodė patyrę daugiau nei vieną stresinę patirtį ir beveik pusė (47,3 proc.) daugiau nei dvi stresines patirtis; dažniausiai paplitusios stresinės patirtys: darbo netekimas - 100 proc. ($N = 330$), finansinės problemos – 32,2 proc. ($n = 106$) ir konfliktai šeimoje – 29,8 proc. ($n = 98$) (Perkonigg, Lorenz, & Maercker, 2018). Škotijoje, suaugusiųjų imtyje, kaip vyraujančios lėtinės stresinės patirtys buvo nustatyti šeimos konfliktai (58,5 proc.), finansinės problemos (50,5 proc.), per daug arba per mažai darbo (48,0 proc.) ir artimo žmogaus liga (41,2 proc.) (Karatzias et al., 2021). Taigi, kaip rodo tyrimų rezultatai, dauguma suaugusiųjų nurodo susidūrę su įvairiomis stresinėmis patirtimis.

Stresinės patirtys paauglystėje. Dauguma atliekamų tyrimų yra susiję su suaugusiųjų patiriamu stresu, tiriamas stresinės patirties, stresinių įvykių paplitimas (Kazlauskas ir Želviene, 2013; Zelviene et al., 2020); tiek Lietuvoje, tiek pasaulyje trūksta tyrimų paauglių imtyse. Tuo tarpu pati paauglystė kaip raidos etapas kaip tik daugeliui jaunų žmonių yra padidėjusio streso laikotarpis, kurio metu sąveikauja daug biologinių, psichologinių ir socialinių veiksnių (King et al., 2019; Kortesoja et al., 2020). Paauglių imtyje tiriama smurto patirtis (Zelviene et al., 2020), ryšys tarp stresinių patirčių ir depresijos bei nerimo (Jenness et al., 2019); vis daugiau tyrimų nagrinėja trauminę patirtį, tačiau trūksta tyrimų, kaip veikia stresinės patirtys. Ispanijos mokslininkai savo atliktame tyrime nustatė 5,82 stresinių patirčių skaičiaus vidurkį (su 3,62 standartiniu nuokrypiu) paauglių imtyje. Iš dažniausiai pasitaikančių stresinių patirčių vyrauja su mokykla susiję stresinės patirtys (klasės draugų keitimas (43,5 proc. vaikinių ir 41,2 proc. merginų), kurso kartojimas (34,8 proc. vaikinių ir 28,8 proc. merginų), mokyklos keitimas (28,1 proc. vaikinių ir 34,6 proc. merginų)) ir artimo šeimos nario mirtis (46,9 proc. vaikinių ir 41,7 proc. merginų) (Garcia, Alvarez-Dardet, & Garcia, 2009). Indijoje atliktame tyrime nustatyta, kad pagrindinės paauglių stresinės patirtys yra susiję su konfliktais šeimoje ir akademinio spaudimu, taip pat svarbios stresinės patirtys, susiję su santykiais su bendraamžiais ir problemomis, susijusiomis su socialine padėtimi (Nagabharana et al., 2021). Tyrime, kuris buvo atliktas Brazilijoje, nustatyta, kad 67 proc. vaikų per pastaruosius 12 mėnesių patyrė kokį nors svarbų stresą sukeltantį įvykį; rezultatai parodė didelį šeimos psichosocialinių stresinių patirčių, tokių kaip sunki liga (33 proc.), fizinė agresija (28,9 proc.), mirtis (27,8 proc.), problemos dėl įstatymų (19,6 proc.), hospitalizavimas dėl psichikos sutrikimų (16,7 proc.), bandymas nusižudyti (15,5 proc.) ir savižudybė (9,3 proc.) poveikį (Vilela, Rocha, Figlie, & Maria, 2019). Dauguma stresinių patirčių paplitimo tyrimų yra vykdomi suaugusiųjų imtyje, taip pat

atliekami tam tikrų atskirų stresinių patirčių tyrimai paauglių imtyje, stresinių patirčių paplitimo rezultatai skiriasi priklausomai nuo šalies, kurioje atliekamas tyrimas, tyrimo metodologijos. Šiame darbe tyrinėjamos stresinės patirtys paauglių imtyje adaptacijos kontekste, remiantis TLK-11.

Stresinės patirtys ir skirtumai tarp lyčių. Tyrėjai neranda reikšmingo lyties poveikio patiriamų stresinių patirčių skaičiui (Zelviene et al., 2020), taip pat nenurodo jokio reikšmingo ryšio tarp lyties ir konkrečios stresinės patirties buvimo daugelyje stresinių patirčių kategorijų, išskyrus su tarpasmeninėmis problemomis susijusias stresines patirtis (pvz., konfliktai su kolegomis), kurios labiau susiję su moteriška lytimi (7,0 proc. vyrų; 12,8 proc. moterų) (Zelviene et al., 2017). Kita vertus, nepaisant to, kad stresinių patirčių skaičius merginų ir vaikinų imtyse panašus, atskleidžiami reikšmingi šių patirčių emocinio poveikio skirtumai tarp lyčių, merginos kiekvieną stresinę patirtį patiria kaip labiau neigiamą nei vaikinai (Garcia et al., 2009). Tyrimai taip pat atskleidžia, kad merginos dažniau patiria su tarpasmeninėmis problemomis susijusias stresines patirtis (draugo ar draugės apgavystė ar išdavystė, kivirčiai ar išsiskyrimas su draugu ar drauge) (Garcia et al., 2009). Tarp vaikinų pastebima daugiau elgesio problemų tiek mokykloje, tiek santykiuose su bendraamžiais (Garcia et al., 2009). Vertinant didžiausią poveikį turinčias ir dažnai patiriamas (patiria daugiau nei ketvirtadalis paauglių) stresines patirtis, paaiškėja, kad merginos ir vaikinai tas pačias patirtis patiria ne vienodai intensyviai, pavyzdžiui, merginas stipriau nei vaikus paliečia tėvų problemos, tuo tarpu vaikinai stipriau neigiamai išgyvena mokslo metų kartojimą (Garcia et al., 2009). Taigi, kaip matome iš tyrimų duomenų, nėra esminių skirtumų tarp vaikinų ir merginų stresinių patirčių skaičiaus, tačiau yra skirtumas tarp stresinių patirčių pobūdžio bei elgesio ir emocinio poveikio, merginoms šis poveikis yra stipresnis.

Tyrimuose nėra randama statistiškai reikšmingų sąsajų tarp stresinių patirčių ir amžiaus (Maercker et al., 2008), taip pat nėra ir daug tyrimų, analizuojančių stresines patirtis ir skirtumus tarp skirtingų amžiaus grupių, daugiau tyrinėjamas akumuliacinis stresinių patirčių efektas (Garcia et al., 2009; Kovács-Tóth et al., 2021). Tiriamos sąsajos tarp konkrečių stresinių patirčių: nustatyta, kad pilnose šeimose gyvenantys paaugliai patiria mažiau sunkumų mokykloje nei gyvenantys ne pilnose šeimose (Onatsu-Arviolommi & Nurmi, 1997), tačiau nėra daug tokių duomenų. Kaip matome, trūksta duomenų apie paauglių stresines patirtis ir skirtumus tarp skirtingų amžiaus grupių bei kitus paauglių stresinių patirčių paplitimo ypatumus.

1.2. Adaptacijos sutrikimas paauglystėje

Adaptacijos sutrikimo apibrėžimas. TLK-11 adaptacijos sutrikimas yra apibrėžiamas kaip neadaptvyvi reakcija į identifikuotą psichosocialinę stresinę patirtį ar stresinių patirčių seriją (pvz., skrybės, liga ar negalia, socialinės ir ekonominės problemos, konfliktai namuose ar darbe), kuri

paprastai pasireiškia per mėnesį nuo stresinės patirties pasireiškimo. Sutrikimui būdingos įkyrios mintys apie stresinę patirtį ar jos sukeltas pasekmes, įskaitant pernelyg didelį nerimą, pasikartojančias ir nerimą keliančias mintis apie stresinę patirtį ar nuolatinį galvojamą apie nerimą keliančią situaciją, stresinės patirties sukeltas pasekmes, taip pat prisitaikymo sunkumai, apibūdinami kaip reikšmingas sutrikimas svarbiose gyvenimo srityse: asmeninėje, šeimos, socialinėje, mokslo, profesinėje ar kitose svarbiose veiklos srityse. Jei kasdienis funkcionavimas išsaugomas, tai tik įdėjus didelių papildomų pastangų. Simptomai nėra geriau paaiškinami kitu psichikos sutrikimu (pvz., nuotaikos sutrikimu, kitu su stresu susijusiu sutrikimu) ir paprastai išnyksta per 6 mėnesius, nebent stresinė patirtis išlieka ilgiau (World Health Organization, 2018). Šie simptomai taip pat gali būti siejami su sumažėjusiu susidomėjimu darbu, socialiniu gyvenimu, rūpinimusi kitais, laisvalaikio praleidimu, dėl ko sutrinka socialinis ar profesinis funkcionavimas (Quero et al., 2019).

Papildomi klinikiniai adaptacijos sutrikimo aspektai. Įkyrių minčių simptomai gali pablogėti priminus apie stresinę patirtį, todėl norint išvengti prisitaikymo sunkumų, reikia vengti dirgiklių, minčių, jausmų ar diskusijų, susijusių su stresine patirtimi. Papildomi psichologiniai adaptacijos sutrikimo simptomai gali būti depresijos ar nerimo simptomai, taip pat impulsyvūs „išoriniai“ simptomai, ypač padidėjęs tabako, alkoholio ar kitų medžiagų vartojimas. Adaptacijos sutrikimo simptomai paprastai išnyksta pašalinus stresą sukeltą veiksnį, suteikus pakankamą pagalbą arba kai paveiktas asmuo sukuria papildomus įveikos mechanizmus ar strategiją (World Health Organization, 2018).

Adaptacijos sutrikimo slenkstis. Adaptacijos sutrikimas reiškia neadaptyvią reakciją ir nesugebėjimą prisitaikyti prie stresinės situacijos, susijusios su prisitaikymo sunkumais ir sukeltos reikšmingų asmeninių, šeimos, socialinių, mokslo, profesinių ar kitų svarbių veiklos sričių sutrikimų. Emocinės reakcijos į neigiamus gyvenimo įvykius, kurios neatitinka šio apibrėžimo, neturėtų būti diagnozuojamos kaip adaptacijos sutrikimas. Simptomai, kurie atsiranda kaip laikinas atsakas ir išnyksta per kelias dienas, paprastai nepagrindžia adaptacijos sutrikimo diagnozės (World Health Organization, 2018).

Adaptacijos sutrikimo eigos ypatumai. Paprastai adaptacijos sutrikimas pasireiškia per mėnesį po susidūrimo su stresine patirtimi (pvz., liga, nesutarimais šeimoje), tačiau gali pasireikšti ir po ilgesnio uždelsimo (pvz., praėjus 3 mėnesiams po stresinės patirties poveikio). Ūmios ir intensyvios stresinės patirtys (pvz., staigus darbo netekimas) paprastai sukelia atitinkamai staigų simptomų, kurie paprastai trunka trumpiau atsiradimą, o nuolatinės stresinės patirtys (pvz., besitęsiantys nesutarimai šeimoje) paprastai sukelia uždelstą simptomų atsiradimą, kurie ir trunka ilgiau. Adaptacijos sutrikimo intensyvumas ir trukmė gali labai skirtis (World Health Organization, 2018).

Adaptacijos sutrikimas ir raida. Vaikams būdingi įkyrių minčių ir prisitaikymo sunkumų simptomai dažnai nėra tiesiogiai išreikšti, o pasireiškia somatiniais simptomais (pvz., skrandžio ar galvos skausmais), trikdančiu ar priešišku elgesiu, hiperaktyvumu, pykčio priepuoliais, susikaupimo problemomis, dirglumu ir sustiprėjusiu prieraišumu. Tai pat ir kitos reakcijos į stresines situacijas (įskaitant regresiją, šlapinimąsi į lovą ir miego sutrikimus), jei jos yra nuolatinės (pvz., užtrunka maždaug mėnesį), gali būti adaptacijos sutrikimo pasireiškimas. Paauglių adaptacijos sutrikimo apraiškos gali būti medžiagų vartojimas ir įvairios išveikos ar rizikingas elgesys. Kadangi vaikai ir paaugliai negali aiškiai patys žodžiu išreikšti ryšio tarp stresinių situacijų ir su jomis susijusių simptomų, diagnozuojant svarbu atsižvelgti į laikiną ryšį tarp stresinės patirties ir simptomų atsiradimo bei į tai, koku mastu jų funkcionavimas skiriasi nuo ankstesnio (World Health Organization, 2018).

Adaptacijos sutrikimas ir kultūriniai aspektai. Prisitaikymo sutrikimas gali paūmėti esant ribotai šeimos ar bendruomenės paramai (World Health Organization, 2018).

Taigi, TLK-11 įvestas naujas adaptacijos sutrikimo simptomų profilis, turintis dvi simptomų kategorijas: (1) įkyrių minčių ir (2) prisitaikymo sunkumų. Taip pat diagnozuojant adaptacijos sutrikimą svarbu atsižvelgti ir į kitus aspektus, sutrikimo slenkstį, eigos ypatumus, sutrikimo pasireiškimą skirtinguose raidos etapuose, kultūrinius aspektus.

Adaptacijos sutrikimas diagnostinėse klasifikacijose. Adaptacijos sutrikimas pirmą kartą į TLK-8 buvo įtrauktas 1965 m., į psichikos sutrikimų diagnostikos ir statistikos vadovo 3-ąjį leidimą (DSM-3) - 1980 m. DSM jis buvo apibrėžtas kaip emociniai ar elgesio simptomai, atsirandantys nustatyto streso sukeliančio veiksnio poveikyje, sukeltys reikšmingą kasdienio veikimo sutrikimą. DSM-4 buvo išskiriami adaptacijos sutrikimo potipiai: sutrikimas su prislėgta nuotaika; su nerimu; mišrus, su nerimu ir prislėgta nuotaika; su elgesio sutrikimais; mišrus, su emocijų ir elgesio sutrikimais. Kaip ir TLK-11, taip ir DSM-5, adaptacijos sutrikimas patenka į su trauma ir stresu susijusių sutrikimų skyrių, kartu su kitais su stresu susijusiais sutrikimais, įskaitant reaktyvaus prieraišumo sutrikimą, sutrukdytą socialinio išitraukimo sutrikimą, potrauminio streso sutrikimą (PTSS) ir ūmų streso sutrikimą. Naujajame TLK-11 leidime adaptacijos sutrikimas yra priskirtas stresinių sutrikimų grupei. Šios grupės sutrikimai yra tiesiogiai susiję su stresinės ar trauminės patirties (arba tokių patirčių serijos) poveikiu, neigiama patirtimi. Kiekvienam iš šios grupės sutrikimų yra būtinas, nors ir nepakankamas priežastinis veiksnys, aiškiai identifikuojama stresinė patirtis. Nors ne visiems asmenims, patyrusiems nustatytą stresinę patirtį, išsivystys sutrikimas, šios grupės sutrikimai negali būti diagnozuoti nepatyrus stresinės patirties. Kai kurių šios grupės sutrikimų (kaip, pvz., adaptacijos sutrikimo) stresinės patirtys patenka į įprastą gyvenimo patirtį (pvz., skyrybos, socialinės ir ekonominės problemos, netektys). Skirtingus sutrikimus išskiria simptomų, atsirandančių reaguojant į stresines patirtis, pobūdis (angl. *nature*), struktūra (angl.

pattern) ir trukmė (World Health Organization, 2018). Adaptacijos sutrikimas yra atpažįstamas kaip atsako į stresą sindromas, kuris apibrėžiamas kaip netinkama reakcija į tam tikrą stresinę patirtį. Tiek DSM-5, tiek TLK-11 adaptacijos sutrikimas klasifikuojamas kartu su kitais su stresu susijusiais sutrikimais (Zelviene & Kazlauskas, 2018). Taigi, ir pagal TLK-11, ir pagal DSM-5 identifikuota stresinė patirtis yra būtina (nors ir nepakankama) sąlyga adaptacijos sutrikimui diagnozuoti.

Adaptacijos sutrikimo diagnozės raida. Praktikoje susiduriama su adaptacijos sutrikimo diagnozės sunkumais. Adaptacijos sutrikimas yra viena iš dažniausiai naudojamų psichikos sutrikimų diagnozių sveikatos priežiūros srityje (Kazlauskas, Zelviene, Lorenz, Quero, & Maercker, 2018; Zelviene & Kazlauskas 2018; Zelviene et al., 2020). Nors šis sutrikimas jau daugiau nei 50 metų yra įtrauktas į diagnostinę klasifikaciją, diagnostiniai jo kriterijai vis dar išlieka neaiškūs ir kelia sunkumų psichinės sveikatos priežiūros specialistams. Patikimų ir pagrįstų adaptacijos sutrikimo diagnozės priemonių trūkumas siejamas su prieštaravimais dėl šio sutrikimo apibrėžimo. Nėra daug epidemiologinių duomenų apie adaptacijos sutrikimo paplitimą ir jie nėra patikimi, nes diagnostikos algoritmas paprastai yra sukuriamas atskirai kiekvienam tyrimui. Tai susiję su tuo, kad nėra nustatytų adaptacijos sutrikimo diagnostikos standartų. Reikšmingi pokyčiai šioje srityje gali įvykti pradėjus taikyti 11-ąjį TLK leidimą (Zelviene et al., 2017; Zelviene & Kazlauskas, 2018). Taigi, tyrimai rodo, kad adaptacijos sutrikimo diagnostikos sunkumai yra susiję su patikimų diagnostikos priemonių ir diagnostikos standartų trūkumu, prieštaravimais dėl šio sutrikimo apibrėžimo.

Adaptacijos sutrikimas ir savižudybės rizika. Adaptacijos sutrikimas susijęs su aukštesne savižudybės rizika (Zelviene & Kazlauskas 2018). DSM adaptacijos sutrikimo išskyrimo naudingumas kaip tik ir buvo pripažintas didelės kančios ar savižudybės atvejais, nes savižudybė, atrodo, yra „paslėpta“ adaptacijos sutrikimo kategorijoje, o su savižudybe susijusių sutrikimų DSM sistemoje labai trūksta (Zelviene & Kazlauskas 2018). Taigi, tinkamai ir laiku diagnozavus šį sutrikimą atsiranda galimybė suteikti tinkamą profesionalią pagalbą ir sumažinti savižudybės riziką.

Adaptacijos sutrikimo paplitimo tyrimai. Adaptacijos sutrikimo paplitimas Lietuvoje, ne klinikinėje imtyje, yra apie 17 proc. (Zelviene et al., 2020). Adaptacijos sutrikimo paplitimas didėja susiduriant su daugiau stresinių patirčių (Lorenz, Perkonigg, & Maercker, 2018; Zelviene et al., 2020). Nepaisant to, kad šis sutrikimas dažnai naudojamas klinikinėje praktikoje, iki šiol tyrimuose jam nebuvo skiriama daug dėmesio (Zelviene & Kazlauskas, 2018; Zelviene et al., 2020). Naujausiuose TLK-11 adaptacijos sutrikimo tyrimuose daugiausia dėmesio skiriama simptomų struktūros validavimui, vertinimo instrumentų kūrimui, intervencijų, skirtų simptomų pokyčiams tirti, kūrimui ir galimų TLK-11 adaptacijos sutrikimo prognozių kūrimui (Zelviene et al., 2020); reikėtų daugiau ne tik psichosocialinių, bet ir neurologijos bei genetinių ar epigenetinių tyrimų (Zelviene & Kazlauskas 2018). Trūksta žinių apie TLK-11 adaptacijos sutrikimą numatančius ar

rizikos veiksnius. Vienas svarbių numatančių veiksnių yra moteriška lytis, į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę patenka reikšmingai daugiau moterų nei vyrų, priešingai nei į palyginamąją grupę (Kazlauskas, Gegieckaite, Eimontas, Zelviene, & Maercker, 2018; Zelviene et al., 2020). Taip pat nustatyta, kad vidutinis amžius adaptacijos sutrikimo rizikos grupėje yra reikšmingai didesnis nei palyginamojoje grupėje (Kazlauskas et al., 2018; Perkonigg et al., 2018; Zelviene et al., 2020). Norint geriau suprasti adaptacijos sutrikimą, reikėtų daugiau tyrimų šioje srityje.

Adaptacijos sutrikimo tyrimų plėtra. Viena svarbiausių kliūčių adaptacijos sutrikimo tyrimų plėtrai yra kritika dėl normalių reakcijų į stresą patologizavimo. Visi žmonės vienu ar kitu gyvenimo momentu yra veikiami gyvenimo streso veiksnių ir reaguoja į stresines patirtis. Adaptacijos sutrikimas lyginamas su gripu. Dauguma gripo pacientų pasveiksta, tačiau kai kuriems asmenims gali kilti rimtų gripo komplikacijų. Pagal šią analogiją adaptacijos sutrikimą būtų galima laikyti „psichiniu gripu“. Tyrimai rodo, kad daugumai gyventojų reguliariai tenka patirti stresą keliančių įvykių. Žmonės reaguoja į stresines patirtis ir dauguma sugeba jas įveikti. Tačiau, kai kuriems asmenims gali būti įvairių psichikos sutrikimų, susijusių su stresu (Zelviene & Kazlauskas 2018). Iš aptartų rezultatų matome, kad svarbu toliau plėtoti tyrimus tiek apie adaptacijos sutrikimą, tiek apie stresines patirtis ir jų poveikį.

Adaptacijos sutrikimas paauglystėje. Paauglystėje tiek raidą skatinančios, tiek stabdančios aplinkybės, tai yra ir rizikos, ir apsauginiai veiksniai, gali keistis, palyginti su ankstesniais raidos etapais, todėl svarbu atlikti specialius tyrimus, siekiant įvertinti jų poveikį paauglių adaptacijai ir raidai. Raidos psichologijoje, analizuojant rizikos veiksnius šiame etape, be kitų aplinkybių, dėmesys skiriamas ir šio amžiaus vaikinų ir merginų patiriamam psichosocialiniam stresui, nes jis laikomas galimu gerovės ir asmeninio vystymosi rizikos veiksniu (Garcia et al., 2009). Stresinės gyvenimo patirtys yra laikomos vienu reikšmingiausių adaptacijos rizikos veiksnių paauglystės etape (Garcia et al., 2009). Dauguma su adaptacijos sutrikimu susijusių tyrimų yra atliekami suaugusiųjų imtyje, trūksta tyrimų paauglių imtyse.

1.3. Emociniai ir elgesio sunkumai paauglystėje

Emociniai ir elgesio sunkumai. Emociniai ir elgesio sunkumai - tai tam tikri elgesio ar emocijų požymiai, kurie trukdo asmens socializacijai ir saviraiškai, bet dar nesiekia sutrikimo lygio; jie gali pasireikšti kaip staigūs emocijų pokyčiai, menkas savęs vertinimas, nerimas, susirūpinimas, baimė, nepriimtinas, netinkamas, agresyvus elgesys; šie sunkumai pasireiškia tik tam tikrose situacijose, jie yra laikini bei gali būti veiksmingai sprendžiami laiku suteikus tinkamą pagalbą (Bielskytė-Simanavičienė ir Paurienė, 2017). Paauglių emociniai ir elgesio sunkumai taip pat yra apibrėžiami ir kaip sutrikimų grupė, kuri pagal TLK-10 klasifikuojama kaip „Elgesio ir emociniai

sutrikimai, dažniausiai pasireiškiantys vaikystėje ir paauglystėje“ (F90–F98), į kuriuos įtraukiami hiperkinetiniai sutrikimai, elgesio sutrikimai, emociniai sutrikimai, socialinio funkcionavimo sutrikimai ir tiko sutrikimai (Kosticova, Husarova, & Dankulincova, 2020). Paaugliai, turintys psichologinių ir elgesio problemų, mokyklose gali būti identifikuojami kaip emociškai sutrikę, jie gali trikdyti klasę netinkamu elgesiu, (įskaitant muštynes, fizinį smurtą ir įžeidžiančią kalbą) (Atoum, Alhussami, & Rayan, 2018). Paauglystėje dažni emociniai ir elgesio sunkumai, kurių paplitimas svyruoja daugmaž nuo 10 proc. iki 25 proc., gali turėti ilgalaikių pasekmių ne tik paaugliams, bet ir jų šeimoms bei visai visuomenei (Jaspers et al., 2012; Kieling et al., 2011). Nustatytas reikšmingas neigiamas ryšys tarp emocinių ir elgesio sunkumų ir akademinių pasiekimų; emocinių problemų, santykių su bendraamžiais problemų, hiperaktyvumo ir elgesio problemų padidėjimas yra susijęs su žemesniais akademiniiais pasiekimais (Atoum et al., 2018). Taigi, tai yra labai svarbi tolimesnių tyrinėjimų sritis.

Emocinių ir elgesio sunkumų paplitimo tyrimai. Pirmiausiai svarbu apžvelgti paauglių emocinių ir elgesio sunkumų paplitimo tyrimų rezultatus. Apie 40,6 proc. paauglių patiria emocinius ir elgesio sunkumus Brazilijoje (Vilela et al., 2019), 11,7 proc. Jordanijoje (Atoum et al., 2018), 10 – 20 proc. Slovakijoje (Kosticova, et al., 2020), 17,5 proc. Vengrijoje (problemos su bendraamžiais – 21,7 proc., emociniai sunkumai – 14,6 proc., elgesio sunkumai – 18,3 proc., hiperaktyvumas – 15 proc.) (Kovács-Tóth, Oláh, Papp & Szabó, 2021). Brazilijoje atlikto tyrimo rezultatai parodė didelį emocinių ir elgesio problemų skaičių, 26,7 proc. tyrimo dalyvių pasiekė klinikinius įverčius dėl internalizavimo problemų, 40,6 proc. - eksternalizavimo ir 40,6 proc. - dėl elgesio ir emocinių problemų bendrai (Vilela et al., 2019). Tyrimai atskleidžia, kad paauglių psichologinės ir elgesio problemos yra paplitusios visame pasaulyje.

Emociniai ir elgesio sunkumai ir skirtumai tarp lyčių. Paauglės merginos patiria daugiau emocinių ir elgesio sunkumų nei paaugliai vaikinai; merginos patiria daugiau emocinių sunkumų (Atoum et al., 2018; Fink et al., 2015; Kortesoja et al., 2020; Kosticova, et al., 2020), joms būdingas aukštesnis hiperaktyvumas ir prosocialumas (Atoum et al., 2018; Kortesoja et al., 2020) nei vaikinams; ir priešingai, vaikinai patiria daugiau elgesio sunkumų (Kortesoja et al., 2020) ir sunkumų santykiuose su bendraamžiais nei merginos (Atoum et al., 2018; Kortesoja et al., 2020; Van Roy, Grøholt, Heyerdahl, & Clench-Aas, 2006). Tačiau, kiti tyrėjai nenustatė reikšmingų skirtumų tarp vaikinų ir merginų emocinių problemų – nerimastingumo/depresiškumo, užsisklendimo/depresiškumo, somatinių skundų, taip pat nustatė, kad internalūs sunkumai reikšmingai nesiskiria tarp vaikinų ir merginų (Kuodytė-Kazieliene, 2014). 2013 m. Vilniuje atliktame tyrime buvo nustatyta, kad socialiniai sunkumai dažnesni tarp vaikinų, vaikinai dažniau laužo taisykles ir, lyginant su merginomis, jiems būdingesni eksternalūs sunkumai (Kuodytė-Kazieliene, 2014), tačiau Jordanijoje 2018 m. atliktame tyrime reikšmingų skirtumų tarp merginų ir

vaikinių elgesio nenustatyta (Atoum et al., 2018). Taip pat nustatyta reikšminga moteriškos lyties ir bendravimo šeimoje sąveika su emociniais ir elgesio sunkumais, rodanti, kad bendravimas šeimoje emocinių ir elgesio sunkumų reikšmingai sumažina tik merginoms (Paclikova, Veselska, Filakovska Bobakova, Palfiova, & Madarasova Geckova, 2019). Tyrimų rezultatai, susiję su emociniais ir elgesio sunkumais paauglystėje ir skirtumais tarp lyčių yra prieštaringi, vieni tyrėjai randa reikšmingus skirtumus, kiti ne; yra skirtumai tarp skirtingų elgesio ir emocinių sunkumų.

Emociniai ir elgesio sunkumai paauglystėje ir rizikos veiksniai. Tyrimai atskleidžia, kad stresinių gyvenimo patirčių skaičius yra tiesiogiai proporcingai susijęs su rizikingu elgesiu paauglystėje (Roberts, English, Thompson, & White, 2018). Roberts ir kitų (2018) tyrime nustatyta, kad jaunuolių patirta seksualinė prievarta yra susijusi su nerimą keliančiais sužadavimo simptomais; patirtas netinkamas fizinis ir emocinis elgesys ar nepriežiūra – su dažnesniu mokyklos metimu; taip pat nepriežiūra yra susijusi su dažnesniais lytiniais santykiais be apsaugos ir rūkymu. Gaunami skirtingi rezultatai tyrinėjant, ar yra reikšmingi skirtumai tarp skirtingų amžiaus grupių ir emocinių bei elgesio sunkumų, vienuose tyrimuose jie randami (Atoum et al., 2018), kituose ne (Kortesoja et al., 2020). Kaip savo tyrime teigia Aitken, Henry ir Andrade (2017), asmenys, turintys elgesio sunkumų, yra nevienalytė grupė, pasižyminti keletu savybių, kurios gali prisidėti prie neadaptivaus socialinio funkcionavimo; bejausmis-neemocinis elgesys (angl. *callous-unemotional traits*), reaktyvi agresija ir žemas prosocialus elgesys siejami su socialinėmis sąveikomis ir socialine padėtimi. Be to, žinoma, kad prasta psichinė sveikata paauglystėje yra suaugusiųjų psichikos sveikatos sutrikimų rizikos veiksnys (Pine, Cohen, & Brook, 2001), todėl paauglystės laikotarpis yra gyvybiškai svarbi galimybė intervencijoms, kad būtų užkirstas kelias žalingoms prastos psichinės sveikatos pasekmėms (World Health Organization, 2014). 48 šalyse atlikto tyrimo metu nustatyta, kad nepilna šeima yra reikšmingai susijusi su didesniu emocinių ir elgesio sunkumų kiekiu (Paclikova et al., 2019). Norint gauti daugiau tikslesnės informacijos apie emocinius ir elgesio sunkumus paauglystėje ir rizikos veiksnius, svarbu tęsti tyrimus šioje srityje.

1.4. Sąsajos tarp paauglių stresinių patirčių, elgesio bei emocinių sunkumų ir adaptacijos sutrikimo požymių

Stresinės patirtys ir adaptacijos sutrikimas. Adaptacijos sutrikimas susijęs su tarpasmeniniais veiksniais, tokiais kaip didesnė vienatvė, mažesnis saviefektyvumas, kurie susiję su didesniu adaptacijos sutrikimo simptomų sunkumu (Lorenz et al., 2018). Kita vertus, Lietuvoje atliktame tyrime nebuvo rasta reikšmingų asociacijų tarp adaptacijos sutrikimo ir susidūrimo su tarpasmeninėmis stresinėmis patirtimis. Su didesne adaptacijos sutrikimo rizika čia buvo reikšmingai susiję specifinės stresinės patirtys, tokios kaip su sveikata ir darbu susiję stresai. Tačiau

trūksta tyrimų, kurie išsamiau sutelktų dėmesį į tai, kaip specifinių stresinių patirčių intensyvumas ir trukmė yra susiję su adaptacijos sutrikimu (Zelviene et al., 2020). Daugiau su stresinėmis patirtimis susijusių tyrimų galėtų padėti geriau suprasti ir patį adaptacijos sutrikimą (Zelviene & Kazlauskas, 2018).

Tyrimais nustatyta, jog į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę patenkantys asmenys yra patyrę žymiai daugiau stresinių patirčių nei palyginamoji grupė (Zelviene et al., 2020). Patekimo į sutrikimo rizikos tikimybė siejama ne tik su stresinių patirčių skaičiumi, bet ir su stresinių patirčių pobūdžiu. Paaugliai, gyvenantys nepilnoje šeimoje (su vienu iš tėvų) arba globos namuose, taip pat susiduriantys su blogu šeimos klimatu, mokymosi problemomis, specialiais mokymosi poreikiais, prastais pažymiais, drausmės problemomis ir per dideliu televizoriaus ar kompiuterio naudojimu turi daug aukštesnę bet kurio psichikos sutrikimo diagnozės riziką (Lesinskiene et al., 2018).

Stresinės patirtys ir elgesio bei emociniai sunkumai. Tyrėjai nurodo reikšmingas sąsajas tarp stresinių patirčių ir elgesio bei emocinių sunkumų, nustatytas akumuliacinis stresinių patirčių efektas, t. y. kuo daugiau stresinių patirčių paaugliai patiria savo gyvenime, tuo didesnis kiekvieno iš jų elgesio bei emocinis poveikis (Garcia et al., 2009; Kovács-Tóth et al., 2021). Labiausiai su elgesio ir emociniais sunkumais sietinos stresinės patirtys yra susiję su šeima ir asmeniniu kontekstu: savo ar partnerio nėštumas, šeimos nario mirtis, artimo giminaičio patirtas nelaimingas atsitikimas ar liga (fizinė ar psichinė) (Garcia et al., 2009). Toliau pagal emocinį poveikį paauglių imtyje nurodoma sunki avarija, liga, partnerio neištikimybė (Garcia et al., 2009). Lietuvoje, paauglių imtyje atliktame tyrime nustatyta, jog moteriška lytis, mokymosi problemos ir mokyklos nemėgimas, prastas šeimos klimatas, per didelis televizoriaus ar kompiuterio naudojimas ir drausmės problemos yra reikšmingai susiję su elgesio ir emociniais sutrikimais paauglystėje (Lesinskiene et al., 2018).

Bendra stresinių patirčių paplitimo ir elgesio bei emocinio poveikio analizė atskleidžia labai aukštą didelio poveikio stresinių patirčių (pavyzdžiui, šeimos nario mirtis, sunkus nelaimingas atsitikimas ar artimo giminaičio liga) dažnį. Tačiau didelę įtaką paaugliams turi ir kiti, rečiau pasitaikantys įvykiai, pavyzdžiui, savo ar partnerio nėštumas, šeimos nario psichikos sveikatos problemos, partnerio neištikimybė, šeimos nario ar artimo draugo priklausomybė (Garcia et al., 2009). Europoje atliktų epidemiologinių tyrimų duomenimis daugiau kaip pusė populiacijos per gyvenimą patiria reikšmingų stresinių patirčių, kurios yra potencialiai psichiškai traumuojančios, susiję su grėsme žmogaus gyvybei ir sveikatai ar gali sutrikdyti asmens adaptaciją (Maercker et al., 2012).

1.5. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Apžvelgus su stresu, elgesio ir emociniais sunkumais bei adaptacijos sutrikimu susijusius tyrimus pastebėta, kad trūksta duomenų paauglių imtyje. Yra nemažai tyrimų, nagrinėjančių trauminę patirtį, tačiau vis dar trūksta tyrimų apie tai, kaip paauglius veikia stresinės patirtys, kaip jos siejasi su elgesio ir emociniais sunkumais bei adaptacijos sutrikimo požymiais

Šio **darbo tikslas**: nustatyti stresinių patirčių, adaptacijos sutrikimo požymių bei elgesio ir emocinių sunkumų ypatumus paauglių imtyje bei įvertinti šių kintamųjų sąsajas.

Uždaviniai:

1. Nustatyti paauglių stresinių patirčių paplitimo ypatumus tyrimo imtyje.
2. Įvertinti paauglių patiriamus adaptacijos sutrikimo požymius.
3. Įvertinti paauglių patiriamus elgesio ir emocinius sunkumus.
4. Nustatyti sąsajas tarp stresinių patirčių, elgesio bei emocinių sunkumų ir adaptacijos sutrikimo požymių paauglių imtyje.
5. Nustatyti adaptacijos sutrikimo požymių prognostinius veiksnius.

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Šiam darbui naudojami ilgalaikio tyrimo „Stresas ir atsparumas paauglystėje“ (STAR-A) duomenys. Tyrimą koordinuoja Vilniaus universiteto Psichotraumatologijos centras, tyrimo dizainas buvo sukurtas bendradarbiaujant su Norvegijos smurto ir trauminio streso tyrimų centru (angl. *Norwegian Center for Violence and Traumatic Stress Studies*, NKVTS). Tyrimui gautas leidimas iš Vilniaus universiteto Psichologinių tyrimų etikos komiteto (2019/03/06 Nr. 23) (Zelviene et al., 2020).

Šio magistro darbo tyrimo dalyviai: 14–18 m. amžiaus paaugliai iš įvairių Lietuvos miestų; tyrimas vykdytas visoje šalyje. Šiam darbui gauti 200-ų tyrimo dalyvių duomenys, surinkti 2021 m. vasario – gegužės mėnesiais. Visi gauti duomenys buvo patikrinti, nerasta praleistų ar netinkamų atsakymų, todėl visi 200-ų tyrimo dalyvių duomenys įtraukti į analizę. Tyrimo dalyvių amžiaus vidurkis – 15,33 ($SD = 1,32$), nuo 14 iki 18 m. amžiaus, iš jų 97 merginos (48,5 proc.) ir 103 vaikinai (51,5 proc.). Išsamiau demografinės tyrimo dalyvių charakteristikos pateiktos 2.1.1. lentelėje.

2.1.1. lentelė. Demografinės tyrimo imties charakteristikos ($N = 200$).

	Bendra imtis	
	<i>n</i>	%
Amžius		
14	70	35,0
15	59	29,5
16	23	11,5
17	32	16,0
18	16	8,0
Klasė		
8	105	52,5
9	34	17,0
10	14	7,0
11	47	23,5
Lytis		
mergina	97	48,5
vaikinas	103	51,5

Lentelės tęsinys.

	Bendra imtis	
	<i>n</i>	%
Socialinė ekonominė situacija		
visiškai pakankama	129	64,5
pakankama	69	34,5
nepakankama	2	1,0
Gyvenamoji situacija		
su abiem tėvais	155	77,5
su vienu iš tėvų arba kita	45	22,5
Tėvų darbinė padėtis		
motina dirba	187	93,5
tėvas dirba	173	86,5
nežino apie motinos darbą	3	1,5
nežino apie tėvo darbą	18	9,0
Santykiai		
turi vaikiną/merginą	23	11,5
neturi, bet anksčiau turėjo	42	21,0
niekada neturėjo	135	67,5

2.2. Tyrimo instrumentai

Psichologinių instrumentų paketas paaugliams buvo pateikiamas kaip interneto nuoroda į elektroninę apklausos anketą, apimančią demografinių duomenų ir psichologinių instrumentų klausimus. Toliau pateikiamos tyrimo pakete pateiktų ir šiame magistro darbe naudotų instrumentų charakteristikos.

Adaptacijos sutrikimo – naujo modulio 8 skalė (ADNM–8). Paauglių patirtos stresinės patirtys įvertintos naudojant trumpą Adaptacijos sutrikimo naujo modelio skalės (ADNM-8) (angl. *Adjustment Disorder New Module-8 scale*) (Kazlauskas et al., 2018) versiją vaikams ir paaugliams (ADNM-CA-8). ADNM-CA-8, kaip ir suaugusiems skirtą skalę, sudaro dvi dalys: stresinių patirčių sąrašas ir adaptacijos sutrikimo simptomus apibūdinančių teiginių sąrašas.

Pirmąją dalį sudaro šešiolika stresinių patirčių (pvz., liga, tėvų skyrybos, sunkumai mokykloje). Tyrimo dalyvių prašoma pažymėti stresines patirtis, kurias patyrė per pastaruosius metus. Stresinių patirčių sąrašas taip pat yra galimybė įrašyti papildomą stresinę patirtį, kuri nebuvo

paminėta, atsakant į atvirą klausimą („Kita stresinė patirtis“). Bendrą stresinių patirčių sąrašo ADN-8 balų sudaro visų išvardytų stresą sukeliančių įvykių suma ir svyruoja nuo 1 iki 16.

ADNM-8 adaptacijos sutrikimo simptomus apibūdinančių teiginių sąrašą sudaro aštuoni teiginiai, atspindintys du pagrindinius TLK-11 adaptacijos sutrikimo simptomus: įkyrias mintis ir prisitaikymo sunkumus pagal TLK-11 diagnostikos kriterijus dėl adaptacijos sutrikimo. Keturi ADN-8 teiginiai matuoja įkyrias mintis apie stresinę patirtį. Kiti keturi ADN-8 teiginiai naudojami vertinant prisitaikymo sunkumus ir įvertina dėmesio koncentracijos sunkumus, miego sunkumus, atsitraukimą nuo artimųjų ir sunkumus vykdant kasdienę veiklą. Dalyvių prašoma nurodyti, kaip dažnai atitinkami simptomai jiems buvo būdingi per pastarąją savaitę 4 balų Likerto skalėje: 1 = *Niekada*, 2 = *Retai*, 3 = *Kartais*, 4 = *Dažnai*. Bendras ADN-8 skalės simptomų dalies rezultatas - visų teiginių suma, kuri svyruoja nuo 8 iki 32.

2020 m. Lietuvoje suaugusiųjų imtyje atliktame tyrime (Zelviene et al., 2020) Cronbacho α buvo 0,89 visai ADN-8 skalei, 0,87 įkyrių minčių subskalei ir 0,79 prisitaikymo sunkumų subskalei; atlikus dviejų faktorių patvirtinamojo faktoriaus analizę (CFA), gautas geras modelio tinkamumas, CFI / TLI =, 971 /, 958, RMSEA [90% PI] = 0,063 [0,046, 0,079], SRMR = 0,032.

Galių ir sunkumų klausimynas (SDQ). Elgesio ir emocinių sunkumų įvertinimui naudojama Galių ir sunkumų klausimyno (SDQ) (angl. *Strengths and Difficulties Questionnaire*) (Goodman, 1997) lietuviška versija, skirta 4-16 metų vaikams (V 11–16) su *Poveikio* priedais (Gintilienė ir kt., 2004).

SDQ pateikiami 25 teiginiai apie teigiamas ir neigiamas vaiko savybes. Šie teiginiai sudaro penkias subskales po penkis teiginius kiekvienoje: *Elgesio sunkumų* (5 teiginiai), *Hiperaktyvumo* (5 teiginiai), *Emocinių sunkumų* (5 teiginiai), *Problemų su bendraamžiais* (5 teiginiai), *Socialumo/prosocialumo* (5 teiginiai). 10 teiginių suformuluoti vaiko galioms, o 15 teiginių – vaiko sunkumams apibūdinti. Kiekvieną teiginį tyrimo dalyviai atsakydami vertina: 0 = *Netiesa*, 1 = *Iš dalies tiesa*, 2 = *Tiesa*. *Poveikio* priede pateikiami klausimai apie simptomų trukmę ir apie tai, kaip šiuos simptomus bei jų poveikį vertina tyrimo dalyviai (Gintilienė ir kt., 2004).

Bendras sunkumų įvertis apskaičiuojamas susumavus visų subskalių, išskyrus socialumo/prosocialumo, įverčius. Šis įvertis gali būti nuo 0 iki 40 taškų. *Poveikio* priedo, atsakymų į klausimus apie bendrą nerimą ir socialinių santykių pablogėjimą taškai sudedami, kad būtų galima suskaičiuoti poveikio įvertį. Poveikio įvertis skaičiuojamas naudojant 3 taškų skalę: 0 = *nė kiek / šiek tiek*; 1 = *pakankamai*; 2 = *labai* (Gintilienė ir kt., 2004).

Originalios SDQ vaikų versijos vidinis (skalių) suderinamumas: skalių Cronbacho α = 0,41 (Goodman, 2001). Tyrimais nustatytas geras SDQ diskriminantinis ir prognostinis validumas (Goodman, 1997).

Lietuviškos SDQ vaikų versijos vidinis (skalių) suderinamumas: skalių Cronbacho α intervalas yra nuo 0,34 iki 0,62 (Gintilienė ir kt., 2004). Šiame tyrime jis taip pat buvo apskaičiuotas: viso klausimyno Chronbacho $\alpha = 0,71$. Tai rodo aukštą SDQ skalės vidinį suderinamumą. Atskirų skalių Cronbacho α intervalas yra nuo 0,34 iki 0,75 (socialumo/prosocialumo – 0,72, hiperaktyvumo – 0,58, emocinių sunkumų – 0,75, elgesio sunkumų – 0,34, problemų su bendraamžiais – 0,43).

Demografinių duomenų anketa. Tyrime naudojama ilgalaikio tyrimo „Stresas ir atsparumas paauglystėje“ autorių sudaryta demografinių duomenų anketa, kurią sudarė klausimai apie paauglio amžių, santykių patirtį (Ar tu turi vaikina/mergina?: 0 = *Taip*, 1 = *Dabar ne, bet anksčiau turėjau*, 2 = *Ne, niekada neturėjau*), klasę, kurioje mokosi, lytį, socialinę ekonominę situaciją (Man atrodo, kad mano šeima dažniausiai gali sau leisti nusipirkti tai, ko mums reikia (pažymėk tinkamą variantą: 0 = *Visiškai tinka*, 1 = *Gana tinka*, 2 = *Nelabai tinka*, 3 = *Visai netinka*)), gyvenamąją situaciją (Su kuo iš suaugusiųjų tu gyveni?: 0 = *Su abiem tėvais*, 1 = *Su vienu iš tėvų*, 2 = *Kita (giminaičiais, globėjais, kita)*), tėvų darbinę padėtį (Ar tavo motina/tėvas šiuo metu dirba?: 0 = *Taip*, 1 = *Ne*, 2 = *Kita (nežinau, netinka klausimas)*) ir kt.

2.3. Tyrimo eiga

Šiame darbe naudojami duomenys iš trečiojo ilgalaikio tyrimo „Stresas ir atsparumas paauglystėje“ tyrimo etapo. Šiame etape duomenys buvo renkami 2021 m. vasario – gegužės mėnesiais, iš anksto suderinus laiką ir tvarką su mokyklos administracija ir kontaktiniais mokyklos darbuotojais. Siekta pakviesti tyrime dalyvauti visus pirmajame etape (2019 m. pavasarį) dalyvavusius paauglius. Prieš renkant duomenis, dar pirmojo tyrimo etapo metu, visi mokiniai ir tėvai davė raštiškus sutikimus dalyvauti tyrime. Tiek mokiniai, tiek jų tėvai/ globėjai galėjo atsisakyti dalyvauti tyrime bet kuriuo metu nenurodydami priežasties. Už dalyvavimą tyrime nebuvo siūlomas joks atlygis nei tėvams, nei paaugliams (Zelviene et al., 2020). Tyrimas vyko bendraujant su mokinių mokyklomis tam, kad užtikrinti tyrimo dalyvių konfidencialumą, siekiant turėti kaip įmanoma mažiau asmeninės informacijos. Kadangi dalis mokinių pakeitė mokyklas, tyrėjų komanda pirmiausia asmeniškai susisiekė su mokyklą pakeitusių mokinių tėvais elektroniniu paštu arba telefonu. Laiške arba skambučio metu tėvams buvo dar kartą priminta apie jų suteiktą sutikimą jų vaikui dalyvauti tyrime. Taip pat iš tėvų buvo surinkta informacija apie tai, kokioje mokykloje šiuo metu mokosi jų vaikas. Surinkus visų tyrimo dalyvių sąrašą, buvo susisiekiama su visomis mokyklomis, kuriose mokosi tyrimo dalyviai, dėl galimybės atlikti tyrimą.

Tyrimas vyko grupėmis ir individualiai. Apklausos trukmė - 20–40 minučių. Dėl COVID 19 duomenys buvo renkami nuotoliniu būdu, naudojantis Zoom platforma, pateikiant tyrimo dalyviams nuorodą į elektroninę apklausos anketą. Tyrėjas perduodavo mokyklos darbuotojui Zoom virtualaus

susitikimo nuorodą, kuria mokyklos darbuotojas pasidalindavo su tyrimo dalyviais toje mokykloje. Kiekvieno Zoom susitikimo pradžioje tyrimo dalyviai būdavo trumpai supažindinami su tyrimu, klausimyno pildymo instrukcija. Apklausos metu dalyvavo vienas - du apmokyti tyrėjai, pasiruošę atsakyti į mokiniams kylančius klausimus. Jeigu tyrime vienu metu dalyvavo tik vienas arba du mokiniai, duomenų rinkime dalyvaudavo tik vienas tyrėjas. Siekiant užtikrinti tyrimo kokybę visa tyrėjų komanda buvo nuolat reguliariai supervizuojama, turėjo paruoštą detalią tyrimo pristatymo instrukciją ir dažniausiai mokinių užduodamų klausimų atsakymus. Kartu su apklausa visi mokiniai gavo informacinę medžiagą apie emocinės pagalbos telefonu galimybes.

Dėl etinių priežasčių, siekiant užtikrinti tyrimo dalyvių tapatybės apsaugą ir duomenų konfidencialumą, visos anketos buvo užkoduotos. Daugiau informacijos apie ilgalaikio tyrimo „Stresas ir atsparumas paauglystėje“ procedūras buvo paskelbta anksčiau (Zelviene et al., 2020).

Darbo autorės indėlis ir atlikti darbai. Darbo autorė buvo šio tyrimo komandos narė, aktyviai dalyvavo tyrimo vykdymo eigoje bei „Stresas ir atsparumas paauglystėje“ kassavaitiniuose tyrėjų susirinkimuose (kuriuose buvo aptariama tyrimo eiga, pastebėjimai, kaip galima efektyviau atlikti tyrimą, redaguoti skambučio mokinių tėvams protokolą bei tyrimo atlikimo instrukcijas (tyrėjo vadovą)), aktyviai padėjo surinkti informaciją apie naujas tiriamųjų mokymosi įstaigas (buvo vykdomi du skambučių tiriamųjų tėvams etapai) ir tolimesnį sutikimą dalyvauti tyrime, atsakė į tėvų užduodamus klausimus ir suteikė daugiau informacijos apie tyrimą. Darbo autorė padėjo redaguoti elektroninę apklausos anketą, skambino kontaktiniams mokyklų, kuriose mokosi tiriamieji, darbuotojams ir derino su jais būsimo tyrimo eigą bei tyrimo dalyvių pakvietimo į apklausą būdus, organizavo susitikimus Zoom platformoje, tyrimo metu trumpai pristatinėjo tyrimą ir klausimyno pildymo instrukciją tiriamiesiems, atsakinėjo į tiriamųjų klausimus, registravo tyrimo dalyvius, bendravo su mokyklų kontaktiniais darbuotojais dėl neprisijungusių tyrimo dalyvių, rinko tyrimo duomenis. Darbe naudojami autorės asmeniškai surinkti duomenys arba duomenys, prie kurių surinkimo autorė asmeniškai prisidėjo.

2.4. Duomenų analizė

Tyrimo duomenys buvo koduojami ir analizuojami naudojant IBM SPSS Statistics 26 programą. Demografinių duomenų analizei, paauglių stresinių patirčių, elgesio ir emocinių sunkumų ypatumams atskleisti naudota aprašomoji statistika (vidurkiai, standartiniai nuokrypiai). Galių ir sunkumų klausimyno (SDQ) skalių patikimumas įvertintas vidinio suderinamumo būdu (*Chronbach α*). Vidurkių tarp dviejų nepriklausomų imčių (pvz., paauglių, gyvenančių su abiem tėvais, ir paauglių, gyvenančių su vienu iš tėvų arba su kitais asmenimis) lyginimui naudotas *Student t* testas, o lyginant trijų ir daugiau grupių (pvz., paauglių iš skirtingų klasių) – *ANOVA* metodas. Gavus

skirtumus tarp grupių naudota *Post hoc* analizė aprašant, kuri grupė skiriasi nuo kurios. Koreliacijoms tarp dviejų kintamųjų (pvz., tarp stresinių patirčių ir adaptacijos sutrikimo požymių) nustatyti taikytas *Pearson* koreliacijos koeficientas. Kategorinių kintamųjų tarp išskirtų imčių pasiskirstymui (pvz., stresinių patirčių pasiskirstymas tarp lyčių) naudotas *Chi kvadrato* kriterijus. Siekiant išsiaiškinti, kokie veiksniai gali prognozuoti paauglio potrauminio streso sutrikimo riziką, buvo atlikta logistinė regresija.

3. REZULTATAI

3.1. Paauglių patiriamų stresinių patirčių paplitimas ir ypatumai

Stresinių patirčių paplitimas ir skirtumai tarp lyčių tyrimo imtyje. Tyrimo imtyje dauguma tyrimo dalyvių 76,5 proc. ($n = 153$) nurodė, kad per praėjusius vienerius metus susidūrė su bent viena iš nurodytų stresinių patirčių, iš jų 83,5 proc. ($n = 81$) merginų ir 69,9 proc. ($n = 72$) vaikinių. Vidutiniškai paaugliai nurodė patiriantys 2,44 ($SD = 2,37$) stresines patirtis, nuo 0 (23,5 proc.) iki 12 (0,5 proc.).

Naudojant *Chi kvadrato* kriterijų patikrintas stresinių patirčių skaičiaus vidurkis tarp merginų ir vaikinių. Nustatyta, jog merginos vidutiniškai patyrė 3,10 ($SD = 2,58$) stresinių patirčių per pastaruosius metus, nuo 0 (16,5 proc.) iki 12 (1,0 proc.), o vaikinai – 1,83 ($SD = 1,97$), nuo 0 (30,1 proc.) iki 10 (1,0 proc.). Skirtumas tarp grupių nustatytas kaip statistiškai reikšmingas ($p = 0,005$). Bendras stresinių patirčių skaičius pateiktas 3.1.1. lentelėje.

3.1.1. lentelė. *Stresinių patirčių skaičius tyrimo dalyvių imtyje (N = 200).*

Stresinių patirčių skaičius	Viso	
	<i>n</i>	%
0	47	23,5
1	40	20,0
2	29	14,5
3	32	16,0
4	21	10,5
5	9	4,5
6 ir daugiau	22	11,0

Dažniausios stresinės patirtys paauglių imtyje – sunkumai ir nesėkmės mokantis mokykloje (48,0 proc.), nutrūkusi draugystė (39,0 proc.), dideli konfliktai šeimoje (23,5 proc.) ir artimo šeimos nario sunki liga (23,0 proc.). Siekiant nustatyti, ar konkrečių stresinių patirčių paplitimas skiriasi merginų ir vaikinių grupėse, naudotas *Chi kvadrato* kriterijus. Stresinių patirčių paplitimas bei skirtumas tarp lyčių pateiktas 3.1.2. lentelėje. Merginos statistiškai reikšmingai dažniau (58,8 proc.) nei vaikinai (37,9 proc.) patiria sunkumus ir nesėkmes mokykloje ($p = 0,005$); merginos statistiškai reikšmingai dažniau (57,7 proc.) nei vaikinai (21,4 proc.) patiria nutrūkusią draugystę ($p = 0,000$); merginos dažniau (35,1 proc.) nei vaikinai (12,6 proc.) patiria didelius konfliktus šeimoje ($p = 0,000$); merginos statistiškai reikšmingai dažniau (19,6 proc.) nei vaikinai (8,7 proc.) patiria kitas

stresinės patirtis (pvz., nesutarimas su draugais, negalėjimas pasikalbėti su tėvais apie savo problemas ir kt.) ($p = 0,045$); merginos statistiškai reikšmingai dažniau (13,4 proc.) nei vaikinai (3,9 proc.) patiria finansinius sunkumus šeimoje ($p = 0,031$).

3.1.2. lentelė. *Stresinių patirčių paplitimas tyrimo imtyje ir skirtumai tarp lyčių (N = 200).*

	Bendra imtis (N = 200)		Merginos (n = 97)		Vaikinai (n = 103)		Skirtumai tarp lyčių		
	n	%	n	%	n	%	χ^2	p	df
Sunkumai ir nesėkmės mokykloje	96	48,0	57	58,8	39	37,9	7,92	0,005	1
Nutrūkusi draugystė	78	39,0	56	57,7	22	21,4	26,27	0,000	1
Dideli konfliktai šeimoje	47	23,5	34	35,1	13	12,6	12,76	0,000	1
Artimo šeimos nario sunki liga	46	23,0	24	24,7	22	21,4	0,16	0,689	1
Artimo šeimos nario mirtis	35	17,5	19	19,6	16	15,5	0,32	0,570	1
Mokyklos pakeitimas	29	14,5	16	16,5	13	12,6	0,33	0,564	1
Kitos stresinės patirtys	28	14,0	19	19,6	9	8,7	4,02	0,045	1
Išsiskyrimas su vaikinu / mergina	26	13,0	15	15,5	11	10,7	0,63	0,427	1
Patyčios	25	12,5	14	14,4	11	10,7	0,35	0,556	1
Finansiniai sunkumai šeimoje	17	8,5	13	13,4	4	3,9	4,66	0,031	1
Gyvenamosios vietos pakeitimas	16	8,0	7	7,2	9	8,7	0,02	0,892	1
Artimo mėginimas nusižudyti	15	7,5	11	11,3	4	3,9	3,00	0,083	1
Brolis / sesė gimimas	10	5,0	3	3,1	7	6,8	0,77	0,381	1
Tėvų / globėjų išvykimas į kitą šalį	7	3,5	3	3,1	4	3,9	0,00	1,000	1
Tavo paties sunki liga	7	3,5	5	5,2	2	1,9	0,72	0,395	1
Tėvų / globėjų skyrybos	6	3,0	5	5,2	1	1,0	1,74	0,187	1
Persikraustymas gyventi į kitą šalį	1	0,5	0	0,0	1	1,0	0,00	1,000	1

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Stresinių patirčių kiekio sąsajos su šeimos sudėtimi tyrimo imtyje. Remiantis tyrimo dalyvių atsakymais, su kuo gyvena, iš bent vieną stresinę patirtį per pastaruosius vienerius metus patyrusių paauglių išskirtos dvi grupės: 1) 76,5 proc. gyvena su abiem tėvais ($n = 117$); 2) 23,5 proc. gyvena su vienu iš tėvų arba su kitais asmenimis (giminaičiais, globėjais ar kt.) ($n = 36$). Naudojant *Stjudent-t* testą patikrintas stresinių patirčių skaičiaus vidurkis tarp šių dviejų grupių. Nustatyta, jog su abiem tėvais gyvenantys paaugliai vidutiniškai patyrė 3,02 ($SD = 1,93$) stresinių patirčių per pastaruosius dvejus metus, o ne su abiem tėvais gyvenantys – 3,78 ($SD = 2,94$). Skirtumas tarp grupių nustatytas kaip statistiškai reikšmingas ($p = 0,006$). Rezultatai pateikiami 3.1.3. lentelėje.

3.1.3. lentelė. *Stresinių patirčių kiekio skirtumas tarp paauglių, gyvenančių su abiem tėvais ir gyvenančių su vienu iš tėvų ar kita ($n = 153$).*

	Gyvena su...				Skirtumas tarp grupių		
	Abiem tėvais ($n = 117$)		Vienu iš tėvų ar kita ($n = 36$)				
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Stresinių patirčių skaičius	3,02	1,93	3,78	2,94	-1,46	45	0,006

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Tikrinant rezultatus visoje imtyje ($N = 200$) nustatyta, jog su abiem tėvais gyvenantys paaugliai vidutiniškai patyrė 2,28 ($SD = 2,12$) stresinių patirčių per pastaruosius dvejus metus, o ne su abiem tėvais gyvenantys – 3,02 ($SD = 3,03$). Skirtumas tarp grupių nustatytas kaip statistiškai reikšmingas ($p = 0,030$).

Stresinių patirčių kiekio skirtumas tarp klasių tyrimo imtyje. Patikrintas stresinių patirčių dažnumas skirtingose tyrimo dalyvių amžiaus grupėse, remiantis paauglių nurodyta klase, kurioje mokosi. Dėl mažo tiriamųjų skaičiaus devintokai ir dešimtokai apjungti į vieną grupę. Pritaikius ANOVA metodą, gauta, kad daugiausia stresinių patirčių per pastaruosius metus nurodė patyrę devintokai ir dešimtokai ($M = 3,69$; $SD = 2,44$), o mažiausiai – vienuoliktokai ($M = 2,93$; $SD = 2,02$). Nėra statistiškai reikšmingo skirtumo tarp grupių ($p = 0,255$). Rezultatai pateikiami 3.1.4. lentelėje.

3.1.4. lentelė. *Stresinių patirčių paplitimas tyrimo imtyje ir skirtumai tarp klasių ($n = 153$).*

	Klasė						Skirtumas tarp klasių		
	Aštunta ($n = 72$)		Devinta - dešimta ($n = 39$)		Vienuolikta ($n = 42$)				
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Stresinių patirčių skaičius	3,08	2,19	3,69	2,44	2,93	2,02	1,38	2	0,255

Tikrinant rezultatus visoje imtyje ($N = 200$) nustatyta, jog daugiausia stresinių patirčių per pastaruosius metus nurodė patyrę devintokai ir dešimtokai ($M = 3,00$; $SD = 2,63$), o mažiausiai – aštuntokai ($M = 2,11$; $SD = 2,31$). Nėra statistiškai reikšmingo skirtumo tarp grupių ($p = 0,084$).

Sunkumų ir nesėkmių mokantis mokykloje sąsajos su šeimos sudėtimi tyrimo imtyje.

Siekiant nustatyti, ar sunkumų ir nesėkmių mokantis mokykloje paplitimas skiriasi tarp 76,5 proc. ($n = 117$) paauglių, gyvenančių su abiem tėvais ir 23,5 proc. ($n = 36$) ne su abiem tėvais gyvenančių paauglių, naudotas *Chi kvadrato* kriterijus. Nėra statistiškai reikšmingo skirtumo tarp grupių ($p = 0,179$). Rezultatai pateikiami 3.1.5. lentelėje.

3.1.5. lentelė. *Sunkumų ir nesėkmių mokantis mokykloje skirtumas tarp paauglių, gyvenančių su abiem tėvais ir gyvenančių su vienu iš tėvų ar kita ($n = 153$).*

	Gyvena su...						Skirtumas tarp grupių		
	Bendra imtis		Abiem tėvais		Vienu iš tėvų ar kita				
	n	%	n	%	n	%	χ^2	p	df
Sunkumai mokykloje	96	62,7	73	59,8	23	72,2	1,81	0,179	1

Tikrinant rezultatus visoje imtyje ($N = 200$) nustatyta, jog iš 77,5 proc. ($n = 155$) paauglių, gyvenančių su abiem tėvais, 45,2 proc. ($n = 70$) patiria sunkumų mokykloje; iš 22,5 proc. ($n = 45$) ne su abiem tėvais gyvenančių paauglių sunkumų mokykloje patiria 57,8 proc. ($n = 26$). Nėra statistiškai reikšmingo skirtumo tarp grupių ($p = 0,186$).

Sunkumų ir nesėkmių mokantis mokykloje skirtumas tarp klasių tyrimo imtyje.

Patikrintas sunkumų ir nesėkmių mokantis mokykloje paplitimas skirtingose tyrimo dalyvių amžiaus grupėse, remiantis paauglių nurodyta klase, kurioje mokosi. Pritaikius *Chi kvadrato* kriterijų, gauta, kad daugiausia sunkumų ir nesėkmių mokantis mokykloje per pastaruosius metus nurodė patyrę vienuoliktokai (66,7 proc.), o mažiausiai – devintokai ir dešimtokai (53,8 proc.). Nėra statistiškai reikšmingo skirtumo tarp grupių ($p = 0,408$). Rezultatai pateikiami 3.1.6. lentelėje.

3.1.6. lentelė. *Sunkumų ir nesėkmių mokantis mokykloje skirtumas tarp klasių ($n = 153$).*

	Klasė										
	Bendra imtis		Aštunta		Devinta - dešimta		Vienuolikta		Skirtumas tarp klasių		
	n	%	n	%	n	%	n	%			
Sunkumai mokykloje	96	62,7	45	65,3	24	53,8	26	66,7	1,80	0,408	2

Tikrinant rezultatus visoje imtyje ($N = 200$) nustatyta, jog daugiausia sunkumų ir nesėkmių mokantis mokykloje per pastaruosius metus nurodė patyrę aštuntokai (49,0 proc.), o mažiausiai – devintokai ir dešimtokai (21,9 proc.). Nėra statistiškai reikšmingo skirtumo tarp grupių ($p = 0,191$).

3.2. Paauglių patiriamų adaptacijos sutrikimo požymių ypatumai

Dauguma tyrimo dalyvių 73,9 proc. ($n = 113$), per praėjusius vienerius metus susidūrusių su bent viena stresine patirtimi, nurodė patiriantys bent vieną su įkyrių minčių simptomu susijusį požymį. Patirtų požymių skaičius pateiktas 3.2.1. lentelėje. Vidutiniškai paaugliai nurodė patiriantys 2,14 ($SD = 1,59$) įkyrių minčių požymių, nuo 0 (26,1 proc.) iki 4 (31,4 proc.).

3.2.1. lentelė. *ADNM–8 įkyrių minčių požymių aprašomoji statistika ($n = 153$).*

Įkyrios mintys	Viso	
	<i>n</i>	%
0	40	26,1
1	15	9,8
2	30	19,6
3	20	13,1
4	48	31,4

Dauguma tyrimo dalyvių 68,6 proc. ($n = 65$), per praėjusius vienerius metus susidūrusių su bent viena stresine patirtimi, taip pat nurodė patiriantys bent vieną su prisitaikymo sunkumų simptomu susijusį požymį. Patirtų požymių skaičius pateiktas 3.3.2. lentelėje. Vidutiniškai paaugliai nurodė patiriantys 1,56 ($SD = 1,45$) prisitaikymo sunkumų požymius, nuo 0 (31,4 proc.) iki 4 (15,7 proc.).

3.2.2. lentelė. *ADNM–8 prisitaikymo sunkumų požymių aprašomoji statistika ($n = 153$).*

Prisitaikymo sunkumai	Viso	
	<i>n</i>	%
0	48	31,4
1	39	25,5
2	22	14,4
3	20	13,1
4	24	15,7

Daugiau nei pusė tyrimo dalyvių 58,2 proc. ($n = 89$), per praėjusius vienerius metus susidūrusių su bent viena stresine patirtimi, nurodė patiriantys su abiem adaptacijos sutrikimo simptomais (ir įkyrių minčių, ir prisitaikymo sunkumų simptomu) susijusius požymius.

Adaptacijos sutrikimo požymiai ir skirtumai tarp lyčių tyrimo imtyje. Lyginant adaptacijos sutrikimo požymių raišką merginų ir vaikinų imtyse, buvo naudotas *Chi kvadrato* kriterijus. Nustatyta, jog merginos statistiškai reikšmingai dažniau nei vaikinai ($p \leq 0,000$) patiria su abiem adaptacijos sutrikimo simptomais susijusius požymius. Rezultatai pateikti 3.2.3. lentelėje.

3.2.3. lentelė. *Adaptacijos sutrikimo požymiai ir skirtumai tarp lyčių tyrimo imtyje ($n = 153$).*

	Bendra imtis ($n = 153$)		Merginos ($n = 81$)		Vaikinai ($n = 72$)		Skirtumai tarp lyčių		
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	χ^2	<i>p</i>	<i>df</i>
Įkyrios mintys	113	73,9	71	87,7	42	58,3	16,97	0,000	1
Prisitaikymo sunkumai	105	68,6	69	85,2	36	50,0	21,92	0,000	1

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Siekiant išsiaiškinti adaptacijos sutrikimo požymių raišką tarp lyčių buvo naudotas *Stjudent-t* testas, nustatyti statistiškai reikšmingi ($p = 0,047$) skirtumai tarp merginų ($M = 9,98$; $SD = 3,46$) ir vaikinų ($M = 7,14$; $SD = 2,95$) patiriamų prisitaikymo sunkumų požymių išreikštumo. Duomenys apie adaptacijos sutrikimo požymių raiškos palyginimą merginų ir vaikinų imtyse pateikti 3.2.4. lentelėje.

3.2.4. lentelė. *Adaptacijos sutrikimo požymių išreikštumo palyginimas tarp lyčių tyrimo imtyje ($n = 153$).*

	Merginos ($n = 81$)		Vaikinai ($n = 72$)		Skirtumas tarp grupių		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Įkyrios mintys	11,95	2,89	9,19	2,92	5,86	151	0,724
Prisitaikymo sunkumai	9,98	3,46	7,14	2,95	5,47	151	0,047
Adaptacijos sutrikimo požymiai viso	21,93	6,02	16,33	5,44	6,00	151	0,195

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Adaptacijos sutrikimo požymių sąsajos su šeimos sudėtimi tyrimo imtyje. Remiantis tyrimo dalyvio atsakymu, su kuo jis gyvena, išskirtos dvi paauglių grupės: 1) 76,5 proc. gyvena su abiem tėvais ($n = 117$); 2) 23,5 proc. gyvena su vienu iš tėvų arba su kitais asmenimis (giminaičiais,

globėjais ar kt.) ($n = 36$). Lyginant adaptacijos sutrikimo požymių raišką šiose grupėse, buvo naudotas *Chi kvadrato* kriterijus. Nustatyta, jog su abiem tėvais gyvenantys paaugliai prisitaikymo sunkumų požymius patiria statistiškai reikšmingai dažniau nei su vienu iš tėvų arba su kitais asmenimis gyvenantys paaugliai ($p = 0,030$). Rezultatai pateikti 3.2.5. lentelėje.

3.2.5. lentelė. *Adaptacijos sutrikimo požymių sąsajos su šeimos sudėtimi tyrimo imtyje ($n = 153$).*

	Gyvena su...								
	Bendra imtis		Abiem tėvais		Vienu iš tėvų ar kita		Skirtumas tarp grupių		
	$(n = 153)$		$(n = 117)$		$(n = 36)$		χ^2	p	df
	n	%	n	%	n	%			
Įkyrios mintys	113	73,9	83	70,9	30	83,3	2,19	0,139	1
Prisitaikymo sunkumai	105	68,6	75	64,1	30	83,3	4,73	0,030	1

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Siekiant išsiaiškinti adaptacijos sutrikimo požymių raišką tarp paauglių iš skirtingos sudėties šeimų buvo naudotas *Student-t* testas, nenustatyta statistiškai reikšmingų skirtumų tarp grupių ir patiriamų prisitaikymo sunkumų požymių išreikštumo. Duomenys apie adaptacijos sutrikimo požymių raiškos palyginimą tarp su abiem tėvais ir su vienu iš tėvų arba su kitais asmenimis gyvenančių paauglių pateikti 3.2.6. lentelėje.

3.2.6. lentelė. *Adaptacijos sutrikimo požymių išreikštumas ir šeimos sudėtis tyrimo imtyje ($n = 153$).*

	Gyvena su...							
	Abiem tėvais		Vienu iš tėvų ar kita		Skirtumas tarp grupių			
	$(n = 117)$		$(n = 36)$		t	df	p	
	M	SD	M	SD				
Įkyrios mintys	10,45	3,33	11,31	2,69	-1,40	151	0,057	
Prisitaikymo sunkumai	8,48	3,51	9,17	3,55	-1,03	151	0,733	
Adaptacijos sutrikimo požymiai viso	18,93	6,49	20,47	5,95	-1,27	151	0,318	

Adaptacijos sutrikimo požymių skirtumas tarp klasių tyrimo imtyje. Patikrintas patiriamų adaptacijos sutrikimo požymių dažnumas skirtingose tyrimo dalyvių amžiaus grupėse, remiantis paauglių nurodyta klase, kurioje mokosi. Dėl mažo tiriamųjų skaičiaus devintokai ir dešimtokai apjungti į vieną grupę. Pritaikius ANOVA metodą, gauta, kad daugiausiai įkyrių minčių požymių nurodė patiriantys devintokai ir dešimtokai ($M = 2,33$; $SD = 1,48$), o mažiausiai – aštuntokai ($M = 2,01$; $SD = 1,60$). Nėra statistiškai reikšmingo skirtumo tarp grupių ($p = 0,597$). Devintokai ir

dešimtokai taip pat nurodė patiriantys ir daugiausiai prisitaikymo sunkumų požymių ($M = 1,69$; $SD = 1,42$), o mažiausiai – aštuntokai ($M = 1,44$; $SD = 1,40$). Statistiškai reikšmingas skirtumas tarp grupių nenustatytas ($p = 0,633$). Rezultatai pateikiami 3.2.7. lentelėje.

3.2.7. lentelė. *Adaptacijos sutrikimo požymių kiekio skirtumas tarp klasių tyrimo imtyje ($n = 153$).*

	Klasė								
	Aštunta		Devinta - dešimta		Vienuolika		Skirtumas tarp klasių		
	$(n = 72)$		$(n = 39)$		$(n = 42)$				
<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	
Įkyrios mintys	2,01	1,60	2,33	1,48	2,17	1,70	0,52	2	0,597
Prisitaikymo sunkumai	1,44	1,40	1,69	1,42	1,64	1,56	0,46	2	0,633

3.3. Stresinių patirčių ir adaptacijos sutrikimo požymių sąsajos paauglių imtyje

Siekiant įvertinti adaptacijos sutrikimo požymių ypatumus tyrimo imtyje ir išskirti adaptacijos sutrikimo rizikos grupę, buvo analizuota paauglių, nurodžiusių nors vieną stresinę patirtį, imtis ($n = 153$). Laikoma, jog paauglys patiria adaptacijos sutrikimo reakciją, jeigu skalėje nurodė atsakymą *retai* (2), *kartais* (3) arba *dažnai* (4).

Apskaičiuotas ADN–8 skalės vidurkis ir standartinis nuokrypis ($M = 19,29$; $SD = 6,38$) bent vieną stresinę patirtį per pastaruosius vienerius metus patyrusių paauglių imtyje. Taip apskaičiuotas ADN–8 skalės rizikos vidurkis: $M = 25,68$ ($M (19,29) + SD (6,38)$). Toliau remiamasi požiūriu, kad į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę patenka tyrimo dalyviai, kurių ADN–8 skalės vidurkis yra lygus arba didesnis nei 25,68. Kiti tyrimo dalyviai priskirti adaptacijos sutrikimo palyginamajai grupei.

Kaip matome iš duomenų, pateiktų 3.3.1. lentelėje, naudojant aprašomąją statistiką nustatyta, jog 20,9 proc. ($n = 32$) tyrimo dalyvių, per praėjusius vienerius metus susidūrusių su bent viena stresine patirtimi, patenka į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę; 79,1 proc. ($n = 121$) patenka į adaptacijos sutrikimo palyginamąją grupę.

3.3.1. lentelė. *Adaptacijos sutrikimo rizikos pasiskirstymas tyrimo imtyje ($n = 153$).*

	Viso	
	<i>n</i>	%
ADN–8 rizikos grupė	32	20,9
ADN–8 palyginamoji grupė	121	79,1

Stresinių patirčių skaičiaus palyginimas adaptacijos sutrikimo palyginamojoje ir rizikos grupėse. Patikrintas stresinių patirčių skaičius adaptacijos sutrikimo palyginamojoje ir rizikos grupėse. Naudojant *Student-t* testą, nustatyti statistiškai reikšmingi ($p = 0,025$) skirtumai tarp stresinių patirčių skaičiaus ir paauglių, patenkančių į adaptacijos sutrikimo palyginamąją ($M = 2,79$; $SD = 1,92$) bei rizikos ($M = 4,72$; $SD = 2,61$) grupes. Duomenys apie stresinių patirčių skaičiaus palyginimą adaptacijos sutrikimo palyginamojoje ir rizikos grupėse pateikti 3.3.2. lentelėje.

3.3.2. lentelė. *Stresinių patirčių skaičiaus palyginimas adaptacijos sutrikimo palyginamojoje ir rizikos grupėse (n = 153).*

	Palyginamoji grupė (n = 121)		Rizikos grupė (n = 32)		Skirtumas tarp grupių		
	M	SD	M	SD	t	df	p
Stresinių patirčių skaičius	2,79	1,92	4,72	2,61	-4,65	151	0,025

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Adaptacijos sutrikimo rizikos grupė ir skirtumai tarp lyčių tyrimo imtyje. Siekiant nustatyti, ar yra skirtumai dėl patekimo į adaptacijos rizikos grupę tarp merginų ir vaikinų grupių, naudotas *Chi kvadrato* kriterijus. Skaičiavimų rezultatai pateikti 3.3.3. lentelėje. Analizės duomenys atskleidžia tendenciją, jog merginų grupėje į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę patenkančių paauglių yra daugiau (32,1 proc.) nei vaikinų (8,3 proc.) grupėje ($p = 0,000$).

3.3.3. lentelė. *Adaptacijos sutrikimo rizikos grupė ir skirtumai tarp lyčių tyrimo imtyje (n = 153).*

	Bendra imtis (n = 153)		Merginos (n = 81)		Vaikiniai (n = 72)		Lyčių skirtumai		
	n	%	n	%	n	%	χ^2	p	df
Patenka į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę	32	20,9	26	32,1	6	8,3	13,02	0,000	1

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Adaptacijos sutrikimo rizikos grupė ir psichologinė pagalba tyrimo imtyje. Siekiant nustatyti, ar yra skirtumai tarp į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę patekusių paauglių ir psichologinę pagalbą gavusių bei šios pagalbos negavusių grupių, naudotas *Chi kvadrato* kriterijus. Skaičiavimų rezultatai pateikti 3.3.4. lentelėje. Nustatyti statistiškai reikšmingi ($p = 0,002$) skirtumai tarp paauglių, gavusių psichologinę pagalbą (77,2 proc.) ir negavusių psichologinės pagalbos (19,2 proc.).

3.3.4. lentelė. *Adaptacijos sutrikimo rizikos grupė ir skirtumai tarp psichologinę pagalbą gavusių ir negavusių tyrimo imtyje (n = 153).*

	Bendra imtis (n = 153)		Gavę psichologinę pagalbą (n = 28)		Negavę psichologinės pagalbos (n = 125)		Skirtumai		
	n	%	n	%	n	%	χ^2	p	df
	Patenka į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę	32	20,9	22	77,2	24	19,2	12,85	0,002

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Sąsajos tarp šeimos sudėties, konfliktų šeimoje, sunkumų ir nesėkmių mokykloje bei specialių mokymosi poreikių ir adaptacijos sutrikimo reakcijų kiekio paauglių imtyje. Buvo atlikta *Pearson* koreliacinė analizė tarp šių konstruktyvų: šeimos sudėtis, konfliktai šeimoje, sunkumai ir nesėkmės mokykloje bei specialūs mokymosi poreikiai ir adaptacijos sutrikimo požymiai (3.3.5. lentelė). Analizei pasirinkta tik ta tyrimo dalis, kuri nurodė patyrusi bent vieną stresinę patirtį per pastaruosius metus (n = 153).

Kaip nurodyta 3.3.5. lentelėje, adaptacijos sutrikimo reakcijų kiekis teigiamai koreliuoja su konfliktais šeimoje ($p < 0,001$), ir sunkumais bei nesėkmėmis mokykloje ($p < 0,001$).

3.3.5. lentelė. *Sąsajos tarp šeimos sudėties, konfliktų šeimoje, sunkumų ir nesėkmių mokykloje bei specialių mokymosi poreikių ir adaptacijos sutrikimo reakcijų kiekio paauglių imtyje (n = 153).*

	1	2	3	4	5
1 Adaptacijos sutrikimo reakcijų kiekis	1				
2 Šeimos sudėtis	0,11	1			
3 Dideli konfliktai šeimoje	0,42**	0,10	1		
4 Sunkumai ir nesėkmės mokykloje	0,32**	0,11	0,16*	1	
5 Specialūs mokymosi poreikiai	-0,08	-0,06	0,05	-0,03	1

Pastaba. * $p < 0,050$; ** $p < 0,010$.

3.4. Paauglių patiriami emociniai ir elgesio sunkumai

Paauglių emociniai ir elgesio sunkumai buvo apskaičiuoti remiantis Galių ir sunkumų klausimyno (SDQ) rezultatais, klausimyno subskalių aprašomoji statistika pateikta 3.4.1. lentelėje.

3.4.1. lentelė. *SDQ klausimyno subskalių aprašomoji statistika (N = 200).*

SDQ	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min.</i>	<i>Max.</i>	Vertinimo normos		
					<i>Norma</i>	<i>Riba</i>	<i>Nuokrypis</i>
Socialumas/prosocialumas	6,42	2,40	0	10	6–10	5	0–4
Hiperaktyvumas	4,43	2,13	0	10	0–4	5	6–10
Emociniai sunkumai	3,27	2,58	0	10	0–3	4–5	6–10
Elgesio sunkumai	2,50	1,58	0	8	0–3	4	5–10
Problemos su bendraamžiais	2,71	1,84	0	9	0–3	4	5–10
Bendras įvertis	12,90	5,71	2	31	0–14	15–17	18–40

Pastaba. SDQ = Galių ir sunkumų klausimynas; *M* – vidurkis, *SD* – standartiniai nuokrypiai. *Min.* – minimali subskalės įverčio reikšmė; *Maks.* – maksimali subskalės įverčio reikšmė.

Kaip parodyta 3.4.1. lentelėje, vidutiniai tirtos paauglių imties balai atitinka normą.

Siekiant apibūdinti paauglių, kurie priskiriami normos, ribos ir nuokrypio kategorijai, dažnį ir procentą buvo atlikta papildoma analizė, naudojant aprašomąją statistiką. Analizės duomenys pateikti 3.4.2. lentelėje.

3.4.2. lentelė. *Paauglių elgesio ir emociniai sunkumai, normos, ribos ir nuokrypio grupėse (N = 200).*

SDQ	Norma		Riba		Nuokrypis	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Socialumas/prosocialumas	137	68,5	20	10,0	43	21,5
Hiperaktyvumas	103	51,5	39	19,5	58	29,0
Emociniai sunkumai	113	56,5	49	24,5	38	19,0
Elgesio sunkumai	152	76,0	23	11,5	25	12,5
Problemos su bendraamžiais	136	68,0	29	14,5	35	17,5
Bendras įvertis	131	65,5	26	13,0	43	21,5

Iš tirtos paauglių imties 13,0 proc. ($n = 26$) patenka į emocinių ir elgesio sutrikimų ribos grupę, 21,5 proc. ($n = 43$) patenka į nuokrypio grupę.

Paauglių patiriami emociniai ir elgesio sunkumai ir skirtumai tarp lyčių tyrimo imtyje.

Naudojant *Stjudent-t* testą patikrinti emocinių ir elgesio sunkumų paplitimo vidurkiai tarp merginų ir vaikų. Tirtoje paauglių imtyje ($N = 200$) nustatyti tam tikri statistiškai reikšmingi skirtumai tarp merginų ir vaikų emocinių ir elgesio sunkumų paplitimo (3.4.3. lentelė). Merginos patiria statistiškai reikšmingai ($p = 0,000$) daugiau ($M = 4,43$; $SD = 2,68$) emocinių sunkumų nei vaikinai

($M = 2,17$; $SD = 1,93$); merginos patiria statistiškai reikšmingai ($p = 0,001$) daugiau ($M = 2,84$; $SD = 1,72$) elgesio sunkumų nei vaikinai ($M = 2,17$; $SD = 1,37$); bendrai merginos patiria statistiškai reikšmingai ($p = 0,001$) daugiau ($M = 14,58$; $SD = 6,18$) elgesio ir emocinių sunkumų nei vaikinai ($M = 11,32$; $SD = 4,74$).

3.4.3. lentelė. Paauglių elgesio ir emocinių sunkumų ypatumai ir skirtumai tarp lyčių ($N = 200$).

SDQ	Merginos ($n = 97$)		Vaikinai ($n = 103$)		Skirtumai tarp lyčių		
	M	SD	M	SD	t	df	p
Socialumas/prosocialumas	7,14	2,26	5,74	2,34	4,32	198	0,865
Hiperaktyvumas	4,69	2,24	4,18	2,00	1,69	198	0,152
Emociniai sunkumai	4,43	2,68	2,17	1,93	6,81	174	0,000
Elgesio sunkumai	2,84	1,72	2,17	1,37	2,99	183	0,001
Problemos su bendraamžiais	2,62	1,87	2,79	1,81	-0,65	198	0,604
Bendras įvertis	14,58	6,18	11,32	4,74	4,17	180	0,001

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Paauglių patiriamų emocinių ir elgesio sunkumų sąsajos su šeimos sudėtimi tyrimo imtyje. Remiantis tyrimo dalyvio atsakymu, su kuo jis gyvena, išskirtos dvi paauglių grupės: 77,5 proc. gyvena su abiem tėvais ($n = 155$); 2) 22,5 proc. gyvena su vienu iš tėvų arba su kitais asmenimis (giminaičiais, globėjais ar kt.) ($n = 45$). Lyginant paauglių patiriamų emocinių ir elgesio sunkumų raišką šiose grupėse, buvo naudotas *Student-t* testas. Nenustatyta statistiškai reikšmingų skirtumų tarp grupių. Rezultatai pateikti 3.4.4. lentelėje.

3.4.4. lentelė. Paauglių elgesio ir emocinių sunkumų sąsajos su šeimos sudėtimi tyrimo imtyje ($N = 200$).

SDQ	Gyvena su...				Skirtumas tarp grupių		
	Abiem tėvais ($n = 155$)		Vienu iš tėvų ar kita ($n = 45$)				
	M	SD	M	SD	t	df	p
Socialumas/prosocialumas	6,37	2,33	6,58	2,66	-0,50	198	0,083
Hiperaktyvumas	4,45	2,11	4,38	2,21	0,19	198	0,934
Emociniai sunkumai	3,25	2,68	3,36	2,24	-0,25	198	0,087
Elgesio sunkumai	2,46	1,58	2,62	1,61	-0,61	198	0,960
Problemos su bendraamžiais	2,60	1,77	3,07	2,04	-1,51	198	0,494
Bendras įvertis	12,75	5,69	13,42	5,79	-0,70	198	0,816

Paauglių patiriamų emocinių ir elgesio sunkumų kiekio skirtumas tarp klasių tyrimo imtyje. Patikrinta paauglių patiriamų emocinių ir elgesio sunkumų raiška skirtingose tyrimo dalyvių amžiaus grupėse, remiantis paauglių nurodyta klase, kurioje mokosi. Dėl mažo tiriamųjų skaičiaus devintokai ir dešimtokai apjungti į vieną grupę. Pritaikius ANOVA metodą, rastas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp grupių socialumo/prosocialumo raiškos ($p = 0,001$). Rezultatai pateikiami 3.4.3. lentelėje. Norint detaliau išanalizuoti, kurių grupių vidurkiai išsiskiria, pritaikytas *Tukey Post-Hoc* testas. Nustatyta, jog statistiškai reikšmingai socialumo/prosocialumo įverčiai skiriasi tik tarp aštuntos ir devintos-dešimtos klasės paauglių ($p = 0,002$), kur devintokai-dešimtokai nurodė statistiškai reikšmingai aukštesnius socialumo/prosocialumo įverčius.

3.4.5. lentelė. *Paauglių elgesio ir emocinių sunkumų kiekio skirtumas tarp klasių tyrimo imtyje (N = 200).*

SDQ	Klasė								
	Aštunta		Devinta - dešimta		Vienuolikta		Skirtumas tarp klasių		
	(n = 105)		(n = 48)		(n = 47)		F	df	p
	M	SD	M	SD	M	SD			
Socialumas/prosocialumas	5,87	2,42	7,29	1,99	6,77	2,45	6,82	2	0,001
Hiperaktyvumas	4,28	2,15	4,88	2,07	4,32	2,13	1,39	2	0,251
Emociniai sunkumai	2,96	2,43	3,73	2,76	3,49	2,68	1,69	2	0,187
Elgesio sunkumai	2,47	1,60	2,75	1,83	2,30	1,23	1,01	2	0,368
Problemos su bendraamžiais	2,66	1,82	2,75	1,68	2,77	2,05	0,08	2	0,928
Bendras įvertis	12,36	5,25	14,1	6,22	12,87	6,06	1,55	2	0,216

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

3.5. Sąsajos tarp stresinių patirčių ir elgesio bei emocinių sunkumų paauglių imtyje

Elgesio bei emocinių sunkumų palyginamas tarp lyčių esant ir nesant stresinei patirčiai.

Pritaikius *Student-t* testą nepriklausomoms imtims, nustatyta, jog yra statistiškai reikšmingi skirtumai tarp stresinę patirtį turinčių ir neturinčių paauglių emocinių sunkumų ($p = 0,025$), elgesio sunkumų ($p = 0,002$), bendro emocinių ir elgesio sunkumų įverčio ($p = 0,001$). Rezultatai pateikti 3.5.1. lentelėje.

3.5.1. lentelė. *Elgesio bei emocinių sunkumų palyginamas tarp lyčių esant ir nesant stresinei patirčiai (N = 200).*

SDQ	Nėra stresinės patirties (n = 47)		Bent viena stresinė patirtis (n = 153)		Skirtumas tarp grupių		
	M	SD	M	SD	t	df	p
Socialumas/prosocialumas	5,62	2,72	6,67	2,25	-2,66	198	0,213
Hiperaktyvumas	3,26	2,01	4,79	2,04	-4,53	198	0,875
Emociniai sunkumai	1,51	1,94	3,81	2,51	-6,60	98	0,025
Elgesio sunkumai	2,04	1,37	2,63	1,62	-2,48	89	0,002
Problemos su bendraamžiais	2,49	1,52	2,77	1,93	-0,92	198	0,110
Bendras įvertis	9,30	4,47	14,01	5,60	-5,27	198	0,001

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Patikrintas stresinių patirčių skaičius emocinių ir elgesio sunkumų normos, ribos ir nuokrypio grupėse. Pritaikius ANOVA metodą, gauta, kad tyrimo dalyviai, patenkantys į nuokrypio grupę, nurodo patiriantys daugiausiai stresinių patirčių ($M = 4,23$; $SD = 2,60$), o mažiausiai – į normos grupę patenkantys tyrimo dalyviai ($M = 1,72$; $SD = 1,92$). Rastas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp grupių ($p = 0,000$). Rezultatai pateikiami 3.5.2. lentelėje. Norint detaliau išanalizuoti, kurių grupių vidurkiai išsiskiria, pritaikytas *Tukey Post-Hoc* testas. Nustatyta, jog statistiškai reikšmingai stresinių patirčių dažnis skiriasi tarp normos ir ribos grupių paauglių ($p = 0,006$) bei tarp normos ir nuokrypio grupių paauglių ($p = 0,000$), kur tiek į ribos, tiek į nuokrypio grupę patenkantys paaugliai nurodė patiriantys vidutiniškai statistiškai reikšmingai daugiau stresinių įvykių.

3.5.2. lentelė. *Stresinių patirčių skaičiaus palyginimas emocinių ir elgesio sunkumų normos, ribos ir nuokrypio grupėse (N = 200).*

SDQ bendras įvertis	Normos grupė (n = 131)		Ribos grupė (n = 26)		Nuokrypio grupė (n = 43)		Skirtumas tarp grupių		
	M	SD	M	SD	M	SD	F	p	df
Stresinių patirčių skaičius	1,72	1,92	3,15	2,33	4,23	2,60	24,17	0,000	2

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Sąsajos tarp moteriškos lyties, sunkumų ir nesėkmių mokykloje, konfliktų šeimoje ir emocinių bei elgesio sunkumų paauglių imtyje. Buvo atlikta *Pearson* koreliacinė analizė tarp šių konstrukto: moteriška lytis, sunkumai ir nesėkmės mokykloje, konfliktai šeimoje ir emociniai bei elgesio sunkumai (3.5.3. lentelė). Kaip nurodyta lentelėje, elgesio ir emociniai sunkumai teigiamai

koreliuoja su moteriška lytimi ($p < 0,001$), sunkumais bei nesėkmėmis mokykloje ($p < 0,001$) ir konfliktais šeimoje ($p < 0,001$).

3.5.3. lentelė. *Sąsajos tarp moteriškos lyties, sunkumų ir nesėkmių mokykloje, konfliktų šeimoje ir emocinių bei elgesio sunkumų paauglių imtyje (N = 200).*

	1	2	3	4
1 Elgesio ir emociniai sunkumai	1			
2 Lytis (moteriška)	0,29**	1		
3 Sunkumai ir nesėkmės mokykloje	0,35**	-0,21**	1	
4 Dideli konfliktai šeimoje	0,46**	-0,26**	0,29**	1

Pastaba. ** $p < 0,010$.

3.6. Sąsajos tarp stresinių patirčių, elgesio bei emocinių sunkumų, adaptacijos sutrikimo požymių ir psichologinės pagalbos paauglių imtyje

Sąsajos tarp adaptacijos sutrikimo simptomų ir paauglių patiriamų emocinių ir elgesio sunkumų tyrimo imtyje. Siekiant išsiaiškinti sąsajas tarp paauglių patiriamų emocinių ir elgesio sunkumų ir adaptacijos sutrikimo reakcijų raiškos, naudotas *Pearson* koreliacijos koeficientas (3.6.1. lentelė). Nustatyta, jog abu adaptacijos sutrikimo simptomai (įkyrios mintys ir prisitaikymo sunkumai) statistiškai reikšmingai siejasi su visomis Galių ir sunkumų klausimyno (SDQ) skalėmis, išskyrus Socialumo/prosocialumo skalę.

Įkyrių minčių simptomai statistiškai reikšmingai siejasi su hiperaktyvumu ($p = 0,002$), emociniais ($p = 0,000$) ir elgesio ($p = 0,001$) sunkumais, problemomis su bendraamžiais ($p = 0,047$), bendru emocinių ir elgesio sunkumų įverčiu ($p = 0,000$). Kuo paauglys nurodo patiriantis daugiau įkyrių minčių požymių, tuo aukštesnis paauglio hiperaktyvumo, emocinių ir elgesio sunkumų, problemų su bendraamžiais, bendras emocinių ir elgesio sunkumų įvertis.

Prisitaikymo sunkumų simptomai statistiškai reikšmingai teigiamai siejasi su hiperaktyvumu ($p = 0,000$), emociniais ($p = 0,000$) ir elgesio ($p = 0,000$) sunkumais, problemomis su bendraamžiais ($p = 0,000$), bendru emocinių ir elgesio sunkumų įverčiu ($p = 0,000$). Kuo paauglys nurodo patiriantis daugiau prisitaikymo sunkumų požymių, tuo aukštesnis paauglio hiperaktyvumo, emocinių ir elgesio sunkumų, problemų su bendraamžiais, bendras emocinių ir elgesio sunkumų įvertis.

Abi adaptacijos sutrikimo reakcijos statistiškai reikšmingai koreliuoja tarpusavyje – tai rodo, jog esant aukštesniam vienos adaptacijos sutrikimo reakcijos įverčiui, aukštesnis nurodomas ir kitas.

3.6.1. lentelė. *Sąsajos tarp adaptacijos sutrikimo simptomų ir paauglių patiriamų emocinių ir elgesio sunkumų tyrimo imtyje (n = 153).*

	1	2	3	4	5	6	7	8
1 Įkyrios mintys	1							
2 Prisitaikymo sunkumai	0,59**	1						
3 Socialumas/prosocialumas	0,04	-0,01	1					
4 Hiperaktyvumas	0,25**	0,39**	-0,12	1				
5 Emociniai sunkumai	0,59**	0,62**	-0,01	0,36**	1			
6 Elgesio sunkumai	0,26**	0,41**	-0,23**	0,37**	0,35**	1		
7 Problemos su bendraamžiais	0,16*	0,32**	-0,29**	0,17*	0,32**	0,18*	1	
8 Bendras emocinių ir elgesio sunkumų įvertis	0,49**	0,65**	-0,22**	0,69**	0,79**	0,64**	0,60**	1

Pastaba. * $p < 0,050$; ** $p < 0,010$.

Adaptacijos sutrikimo reakcijų palyginimas emocinių ir elgesio sunkumų normos, ribos ir nuokrypio grupėse. Pritaikius ANOVA metodą, gauta, kad tyrimo dalyviai, patenkantys į ribos grupę, nurodo patiriantys daugiausiai įkyrių minčių ($M = 3,34$; $SD = 1,02$) ir prisitaikymo sunkumų ($M = 3,17$; $SD = 1,14$) požymių, o mažiausiai – į normos grupę patenkantys tyrimo dalyviai: įkyrių minčių ($M = 1,51$; $SD = 1,49$) ir prisitaikymo sunkumų ($M = 0,83$; $SD = 0,99$). Rastas statistiškai reikšmingas skirtumas tarp grupių ($p = 0,000$). Rezultatai pateikiami 3.6.2. lentelėje. Norint detaliau išanalizuoti, kurių grupių vidurkiai išsiskiria, pritaikytas *Tukey Post-Hoc* testas. Nustatyta, jog adaptacijos sutrikimo reakcijų dažnis statistiškai reikšmingai skiriasi tarp visų grupių paauglių. Į ribos grupę patenkantys paaugliai nurodė patiriantys vidutiniškai statistiškai reikšmingai ($p = 0,021$) daugiau adaptacijos sutrikimo reakcijų nei į normos grupę patenkantys paaugliai. Į nuokrypio grupę patenkantys paaugliai nurodė patiriantys vidutiniškai statistiškai reikšmingai ($p = 0,000$) daugiau adaptacijos sutrikimo reakcijų nei į normos grupę patenkantys paaugliai ir vidutiniškai statistiškai reikšmingai ($p = 0,020$) daugiau adaptacijos sutrikimo reakcijų nei į ribos grupę patenkantys paaugliai.

3.6.2. lentelė. *Adaptacijos sutrikimo reakcijų palyginimas emocinių ir elgesio sunkumų normos, ribos ir nuokrypio grupėse (n = 153).*

Adaptacijos sutrikimo reakcijos	SDQ rizikos grupės								
	Normos grupė (n = 88)		Ribos grupė (n = 24)		Nuokrypio grupė (n = 41)		Skirtumas tarp grupių		
	M	SD	M	SD	M	SD	F	p	df
Įkyrios mintys	1,51	1,49	2,38	1,53	3,34	1,02	24,74	0,000	2
Prisitaikymo sunkumai	0,83	0,99	1,50	1,10	3,17	1,14	70,05	0,000	2

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti paryškintu šriftu.

Sąsajos tarp stresinių patirčių, elgesio bei emocinių sunkumų, adaptacijos sutrikimo požymių ir psichologinės pagalbos paauglių imtyje. Siekiant apibendrinti tyrime analizuotų konstrukto sąsajas tarpusavyje, buvo atlikta *Pearson* koreliacinė analizė tarp šių konstrukto: stresinių patirčių skaičius, elgesio bei emociniai sunkumai, adaptacijos sutrikimo reakcijų kiekis ir psichologinė pagalba (3.6.3. lentelė). Analizei pasirinkta tik ta tyrimo dalis, kuri nurodė patyrusi bent vieną stresinę patirtį per pastaruosius metus ($n = 153$). Šioje analizėje visi kintamieji pateikti kaip intervaliniai kintamieji, išskyrus psichologinę pagalbą, kuri pateikta kaip kategorinis kintamasis:

- 1) stresinių patirčių skaičius – kiek tyrimo dalyvis iš viso nurodė patyręs stresinių patirčių per pastaruosius metus;
- 2) elgesio ir emociniai sunkumai - tyrimo dalyvio elgesio ir emocinių sunkumų (SDQ) bendras įvertis;
- 3) adaptacijos sutrikimo reakcijų kiekis – tyrimo dalyvio nurodytų adaptacijos sutrikimo reakcijų suminis įvertis;
- 4) psichologinė pagalba – ar tyrimo dalyvis nurodė gavęs psichologinę pagalbą per pastaruosius metus.

Kaip nurodyta 3.6.3. lentelėje, stresinių patirčių skaičius teigiamai koreliuoja su bendru elgesio ir emocinių sunkumų įverčiu ($p < 0,001$), adaptacijos sutrikimo reakcijų kiekiu ($p < 0,001$) ir suteikta psichologinė pagalba ($p < 0,001$). Visos sąsajos tarp konstrukto pateiktos 3.6.3. lentelėje.

3.6.3. lentelė. *Sąsajos tarp stresinių patirčių, elgesio bei emocinių sunkumų, adaptacijos sutrikimo požymių ir psichologinės pagalbos paauglių imtyje ($n = 153$).*

	1	2	3	4
1 Stresinių patirčių skaičius	1			
2 SDQ bendras įvertis	0,43**	1		
3 Adaptacijos sutrikimo reakcijų kiekis	0,46**	0,66**	1	
4 Psichologinė pagalba	0,35**	0,32**	0,26**	1

Pastaba. ** $p < 0,010$.

3.7. Adaptacijos sutrikimo prognostiniai veiksniai

Buvo atlikta logistinė regresija (3.7.1. lentelė), siekiant išsiaiškinti, kokie veiksniai gali prognozuoti, ar su stresine patirtimi susidūręs paauglys vėliau pateks į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę. Gautas modelis buvo statistiškai reikšmingas, $\chi^2(df = 7, N = 200) = 59,42$ ($p < 0,001$). Remiantis šiuo kriterijumi galima teigti, jog sudarytas modelis tinkamas adaptacijos sutrikimo rizikos grupės prognozavimui tyrimo paauglių imtyje. Šis modelis paaiškina nuo 25,7 proc. (Cox &

Snell R Square) iki 43,9 proc. (*Nagelkerke R Square*) duomenų pasiskirstymo ir teisingai prognozuoja 86,5 proc. atvejų, ar tyrimo dalyvis patenka į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę, ar ne. Gauta, jog reikšmingą prognostinę reikšmę turi stresinių patirčių skaičius, psichologinė pagalba, moteriška lytis bei sunkumai ir nesėkmės mokykloje. Patekimą į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę 0,74 karto didina aukštesnis stresinių patirčių skaičius, 9,36 karto mažina suteikta psichologinė pagalba, 0,27 karto didina moteriška lytis, 7,41 karto mažina sunkumų ir nesėkmių mokykloje nebuvimas.

3.7.1. lentelė. *Logistinė regresija adaptacijos sutrikimo rizikos prognozei nustatyti (N = 200).*

	<i>B</i>	<i>S.E</i>	<i>Wald</i>	<i>df</i>	<i>p</i>	<i>OR</i>	<i>95% C.I.</i>	
							<i>Min.</i>	<i>Maks.</i>
Stresinių patirčių skaičius	0,31	0,13	5,59	1	0,018	0,74	0,57	0,95
Psichologinė pagalba	-2,24	1,13	3,92	1	0,048	9,36	1,02	85,63
Lytis (moteriška)	1,30	0,55	5,59	1	0,018	0,27	0,09	0,80
Šeimos sudėtis (abu tėvai)	1,07	0,63	2,89	1	0,089	0,34	0,10	1,18
Dideli konfliktai šeimoje (nėra)	-0,39	0,58	0,46	1	0,500	1,48	0,48	4,56
Sunkumai ir nesėkmės mokykloje (nėra)	-2,00	0,68	8,72	1	0,003	7,41	1,96	27,97

Pastaba. OR = tikimybių santykis; 95% C.I. = pasikliautini intervalai. Statistiškai reikšmingos reikšmės pažymėtos paryškintu šriftu.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

4.1. Paauglių stresinių patirčių ypatumai

Paauglių stresinių patirčių ypatumai. Pirmasis šio tyrimo uždavinys buvo apibūdinti stresinių gyvenimo patirčių paplitimą ir ypatumus paauglystėje. Tyrimo imtyje dauguma tyrimo dalyvių 76,5 proc. ($n = 153$) nurodė, kad per praėjusius vienerius metus susidūrė su bent viena stresine patirtimi. Panašus, tik kiek aukštesnis: 86,2 proc. stresinių patirčių paplitimas nurodomas ir suaugusiųjų imtyje Lietuvoje (Kazlauskas ir Želvienė, 2013). Kituose Europoje atliktuose epidemiologiniuose tyrimuose taip pat nustatyta, kad daugiau kaip pusė populiacijos per gyvenimą patiria reikšmingų asmens adaptaciją galinčių sutrikdyti stresinių patirčių (Gintilienė ir kt., 2004; Maercker et al., 2012).

Šiame tyrime vidutiniškai paaugliai nurodė patiriantys 2,44 ($SD = 2,37$) stresines patirtis, tuo tarpu kitose šalyse, pvz. Ispanijos mokslininkų atliktame tyrime nustatytas aukštesnis 5,82 ($SD = 3,62$) stresinių patirčių skaičiaus vidurkis paauglių imtyje (Garcia et al., 2009). Šiuos skirtumus galima paaiškinti tyrimų metodiniais skirtumais: Ispanijoje atliktame tyrime naudotas platesnis stresinių patirčių sąrašas, taip pat buvo prašoma nurodyti patirtas stresines patirtis visos paauglystės metu, net tik per pastaruosius metus (kaip šiame tyrime). Kaip dažniausias stresines patirtis šiame tyrime paaugliai nurodė sunkumus ir nesėkmes mokantis mokykloje ($n = 96$; 48,0 proc.), nutrūkusią draugystę ($n = 78$; 39,0 proc.), didelius konfliktus šeimoje ($n = 47$; 23,5 proc.) ir artimo šeimos nario sunkią ligą ($n = 46$; 23,0 proc.). Kitose šalyse atliktuose tyrimuose paaugliai taip pat kaip dažniausias stresines patirtis nurodo su mokykla ir akademinio spaudimu susijusias stresines patirtis, konfliktus šeimoje, taip pat stresines patirtis, susijusias su santykiais su bendraamžiais (Garcia et al., 2009; Nagabharana et al., 2021). Artimo žmogaus liga taip pat nustatyta kaip viena dažniausių stresinių patirčių ir suaugusiųjų imtyje Lietuvoje (Zelviene et al., 2017).

Paauglių stresinių patirčių skirtumai. Nors kitame Lietuvoje atliktame tyrime nerandama reikšmingo lyties poveikio patiriamų stresinių patirčių skaičiui (Zelviene et al., 2020), šiame tyrime nustatytas stresinių patirčių skaičiaus skirtumas tarp lyčių: merginos nurodė vidutiniškai patyrę 3,10 ($SD = 2,58$) stresinių patirčių per pastaruosius metus, nuo 0 (16,5 proc.) iki 12 (1,0 proc.), o vaikinai – 1,83 ($SD = 1,97$), nuo 0 (30,1 proc.) iki 10 (1,0 proc.). Šiuos skirtumus galbūt galima paaiškinti tuo, jog skiriasi tiriamųjų imtys, pirmajame tyrime buvo analizuojama suaugusiųjų imtis, šiame – paauglių. Taip pat, kaip nustatyta kitame tyrime, nepaisant to, kad stresinių patirčių skaičius merginų ir vaikinių imtyse panašus, atskleidžiami reikšmingi šių patirčių emocinio poveikio skirtumai tarp lyčių, merginos kiekvieną stresinę patirtį patiria kaip labiau neigiamą nei vaikinai (Garcia et al., 2009). Galbūt dėl to jos labiau pastebi savo stresines patirtis.

Tyrimė nustatyti skirtumai ne tik tarp merginų ir vaikinų patiriamų stresinių patirčių kiekio, bet ir pobūdžio. Merginos dažniau ($n = 57$; 58,8 proc.) nei vaikinai ($n = 39$; 37,9 proc.) patiria sunkumus ir nesėkmes mokykloje; merginos dažniau ($n = 56$; 57,7 proc.) nei vaikinai ($n = 22$; 21,4 proc.) patiria nutrūkusią draugystę; merginos dažniau ($n = 34$; 35,1 proc.) nei vaikinai ($n = 13$; 12,6 proc.) patiria didelius konfliktus šeimoje; merginos statistiškai reikšmingai dažniau ($n = 19$; 19,6 proc.) nei vaikinai ($n = 9$; 8,7 proc.) patiria kitas stresinės patirtis (pvz., nesutarimas su draugais, negalėjimas pasikalbėti su tėvais apie savo problemas ir kt.); merginos statistiškai reikšmingai dažniau ($n = 13$; 13,4 proc.) nei vaikinai ($n = 4$; 3,9 proc.) patiria finansinius sunkumus šeimoje. Kitame Lietuvoje atliktame tyrime gauti panašūs rezultatai, nenurodantys jokio reikšmingo ryšio tarp lyties ir konkrečios stresinės patirties buvimo daugelyje stresinių patirčių kategorijų, išskyrus su tarpasmeninėmis problemomis susijusias stresines patirtis, kurios labiau susiję su moteriška lytimi (Zelviene et al., 2017). Panašius rezultatus apie su tarpasmeninėmis problemomis susijusias stresines patirtis savo tyrime taip pat atskleidžia Garcia ir kiti (2009).

Apibendrinimas. Remiantis gautais tyrimo rezultatais, dauguma paauglių susiduria su stresine patirtimi, o šiame tyrime gautą žemesnę stresinių patirčių paplitimą nei kitoje šalyje atliktame tyrime galima paaiškinti tyrimų metodologijų skirtumais. Kaip ir kitoje šalyje atliktame tyrime kaip dažniausias stresines patirtis šiame tyrime paaugliai nurodė su mokykla susijusias stresines patirtis, konfliktus šeimoje, taip pat stresines patirtis, susijusias su santykiais su bendraamžiais. Kitaip nei ankstesniuose tyrimuose, šiame tyrime buvo nustatytas stresinių patirčių kiekio skirtumas tarp lyčių, merginos nurodė vidutiniškai patyrę daugiau stresinių patirčių nei vaikinai. Šiuos skirtumus galima paaiškinti tiriamųjų imties amžiaus skirtumais ir stresinių patirčių emocinio poveikio skirtumais tarp lyčių. Taip pat, kaip ir kituose tyrimuose, nustatyta, jog merginos dažniau nei vaikinai patiria su tarpasmeninėmis problemomis susijusias stresines patirtis.

4.2. Paauglių adaptacijos sutrikimo ypatumai

Paauglių adaptacijos sutrikimo ypatumai. Analizuojant paauglių patiriamų adaptacijos sutrikimo požymių ypatumus bent vieną stresinę patirtį nurodžiusių paauglių imtyje, rasta, kad dauguma tyrimo dalyvių 73,9 proc. ($n = 113$) patiria įkyrių minčių simptomus, taip pat dauguma tyrimo dalyvių 68,6 proc. ($n = 65$) patiria prisitaikymo sunkumų simptomus; daugiau nei pusė tyrimo 58,2 proc. ($n = 89$) patiria abu adaptacijos sutrikimo simptomus (ir įkyrių minčių, ir prisitaikymo sunkumų). Lyginant adaptacijos sutrikimo požymių raišką merginų ir vaikinų imtyse, buvo pastebėta, jog abi adaptacijos sutrikimo reakcijos yra dažnesnės merginų imtyje nei vaikinų. Gautus rezultatus sunku palyginti su kitais atskirų adaptacijos sutrikimo reakcijų paplitimo tyrimais paauglių imtyje, nes nėra daug epidemiologinių duomenų apie adaptacijos sutrikimo paplitimą (Zelviene et al., 2017; Zelviene & Kazlauskas, 2018). Lyginant adaptacijos sutrikimo požymių raišką skirtingose

amžiaus grupėse, tyrimo imtyje nenustatyta reikšmingų skirtumų. Tuo tarpu kituose tyrimuose nustatyti reikšmingi skirtumai (Kazlauskas et al., 2018; Perkonigg et al., 2018; Zelviene et al., 2020). Šiuos skirtumus galima paaiškinti skirtingo amžiaus intervalo tyrimo imtimi, pastarojo tyrimo dalyvių amžius – 18 – 89 metai.

Adaptacijos sutrikimo rizikos grupė tyrimo imtyje. Šiame tyrime tirtoje paauglių imtyje nustatyta, kad į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę patenka 20,9 proc. ($n = 32$) bent vieną stresinę patirtį turinčių paauglių. Šis rezultatas panašus tik kiek didesnis nei kitame anksčiau Lietuvoje atliktame tyrime, kur gautas rezultatas buvo 17 proc. (Zelviene et al., 2020).

Taip pat nustatyta, kad į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę pateko reikšmingai daugiau merginų (32,1 proc., $n = 26$) nei vaikinų (8,3 proc., $n = 6$), panašūs rezultatai gauti ir suaugusiųjų imtyje (Kazlauskas et al., 2018; Zelviene et al., 2020). Šiame tyrime apskaičiuota, kad merginos dažniau nei vaikinai patiria su abiem adaptacijos sutrikimo simptomais susijusius požymius; moteriška lytis taip pat nustatyta ir kaip vienas iš adaptacijos sutrikimo rizikos prognostinių veiksnių. Moteriška lytis kaip vienas svarbių adaptacijos sutrikimo riziką numatančių veiksnių nustatyta ir ankstesniame Lietuvoje atliktame tyrime suaugusiųjų imtyje (Zelviene et al., 2020).

Tyrime nustatyta, kad psichologinė pagalba teigiamai koreliuoja su adaptacijos sutrikimo reakcijų kiekiu. Taip pat nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę patekusių paauglių ir psichologinę pagalbą gavusių (77,2 proc.) bei šios pagalbos negavusių (19,2 proc.) grupių. Taigi, galima teigti, kad kuo aukštesnė adaptacijos sutrikimo rizika, kuo daugiau adaptacijos sutrikimo reakcijų, tuo daugiau psichologinės pagalbos nurodė gavę paaugliai. Taip pat galima teigti, kad didelė dalis į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę patekusių paauglių gavo psichologinę pagalbą, tačiau taip pat nemažai paauglių pagalbos ir negauna.

Apibendrinimas. Šiame tyrime nustatyta, kad bent vieną stresinę patirtį nurodžiusių paauglių imtyje dauguma patiria įkyrių minčių simptomus, taip pat dauguma patiria prisitaikymo sunkumų simptomus; daugiau nei pusė šios imties dalyvių patiria abu adaptacijos sutrikimo simptomus. Kaip ir nustatyta kituose tyrimuose, merginos dažniau patiria adaptacijos sutrikimo reakcijas. Jos taip pat dažniau patenka į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę. Šie rezultatai taip pat dera su kitų tyrimų rezultatais. Nenustatyta reikšmingų skirtumų tarp skirtingo amžiaus grupių adaptacijos sutrikimo požymių raiškos skirtingose amžiaus grupėse, kas prieštarauja kitam Lietuvoje atliktam tyrimui, tačiau šiuos skirtumus galima paaiškinti skirtingo amžiaus intervalo tyrimo imtimi. Be to, tyrime nustatyta, kad adaptacijos sutrikimo reakcijų kiekis teigiamai koreliuoja su paauglio gaunama psichologine pagalba.

4.3. Paauglių emocinių ir elgesio sunkumų ypatumai

Paauglių emocinių ir elgesio sunkumų ypatumai. Vidutiniai šiame tyrime analizuotos paauglių imties patiriamų emocinių ir elgesio sunkumų balai atitinka normą. Iš tirtos paauglių imties 13,0 proc. ($n = 26$) patenka į emocinių ir elgesio sutrikimų ribos grupę, 21,5 proc. ($n = 43$) patenka į nuokrypio grupę. Lyginant su tyrimais, atliktais kitose šalyse, paauglių patiriamų emocinių ir elgesio sunkumų paplitimas kituose tyrimuose stipriai varijuoja, nuo 11,7 proc. iki 40,6 proc. (Atoum et al., 2018; Kosticova, et al., 2020; Kovács-Tóth et al., 2021; Vilela et al., 2019). Skirtumus galima paaiškinti skirtinga šalių specifika, skirtingo amžiaus tyrimo imtimi bei skirtingais instrumentais, naudotais emociniams ir elgesio sunkumams įvertinti.

Paauglių emocinių ir elgesio sunkumų skirtumai. Tiroje paauglių imtyje nustatyta, kad merginos patiria daugiau emocinių ir elgesio sunkumų nei vaikinai. Merginos nurodė vidutiniškai patyrę 4,43 ($SD = 2,68$) emocinius sunkumus, o vaikinai - 2,17 ($SD = 1,93$); merginos nurodė vidutiniškai patyrę 2,84 ($SD = 1,72$) elgesio sunkumus, o vaikinai - 2,17 ($SD = 1,37$); merginos nurodė vidutiniškai patyrę 14,58 ($SD = 6,18$) emocinių ir elgesio sunkumų bendrai, o vaikinai - 11,32 ($SD = 4,74$). Tyrimo rezultatai dera su kitose šalyse atliktais tyrimais, kur taip pat nustatyta, kad paauglės merginos patiria daugiau emocinių ir elgesio sunkumų nei paaugliai vaikinai (Atoum et al., 2018; Fink et al., 2015; Kortesoja et al., 2020; Kosticova, et al., 2020). Tuo tarpu kitame anksčiau Lietuvoje atliktame tyrime reikšmingų skirtumų tarp vaikinų ir merginų emocinių ir elgesio sunkumų nenustatyta (Kuodytė-Kazieliene, 2014). Šiuos skirtumus galima paaiškinti emociniams ir elgesio sunkumams įvertinti naudotais skirtingais instrumentais.

Galiausiai šiame tyrime nenustatyti reikšmingi skirtumai tarp skirtingų amžiaus grupių ir emocinių bei elgesio sunkumų, išskyrus socialumo/prosocialumo įverčius, kur devintokai-dešimtokai nurodė statistiškai reikšmingai aukštesnius socialumo/prosocialumo įverčius nei aštuntokai. Tuo tarpu kitų tyrimų rezultatai tyrinėjant, ar yra reikšmingi skirtumai tarp skirtingų amžiaus grupių ir emocinių bei elgesio sunkumų prieštarīgi, vienuose tyrimuose jie randami (Atoum et al., 2018), kituose ne (Kortesoja et al., 2020).

Apibendrinimas. Remiantis gautais tyrimo rezultatais, vidutiniai paauglių patiriamų emocinių ir elgesio sunkumų balai atitinka normą, apie dešimtadalis jų patenka į emocinių ir elgesio sutrikimų ribos grupę, apie penktadalis - į nuokrypio grupę. Kituose tyrimuose paauglių patiriamų emocinių ir elgesio sunkumų paplitimas stipriai varijuoja, priklausomai tiek nuo šalies specifikos, tiek nuo tyrimo metodikos. Šiame tyrime nustatyta, kad merginos patiria daugiau emocinių ir elgesio sunkumų nei vaikinai. Vienų tyrimų rezultatai dera su šiais rezultatais, kitų ne. Šiuos skirtumus galima paaiškinti tyrimų metodologijų skirtumais. Taip pat kaip ir kituose tyrimuose, taip pat ir

šiam tyrimui nenustatyti reikšmingi skirtumai tarp skirtingų amžiaus grupių ir emocinių bei elgesio sunkumų.

4.4. Sąsajos tarp paauglių stresinių patirčių, elgesio bei emocinių sunkumų ir adaptacijos sutrikimo

Stresinės patirtys ir adaptacijos sutrikimo rizika. Šiame tyrimo apskaičiuoti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp stresinių patirčių kiekio adaptacijos sutrikimo rizikos ir palyginamojoje grupėje: adaptacijos sutrikimo rizikos grupėje statistiškai reikšmingai daugiau stresinių patirčių. Tyrimo taip pat gauta statistiškai reikšminga sąsaja tarp stresinių patirčių kiekio ir adaptacijos sutrikimo reakcijų kiekio. Be to, stresinių patirčių skaičius nustatytas kaip stiprus adaptacijos sutrikimo rizikos prognostinis veiksnys. Šie rezultatai dera su kitais tyrimais, kuriuose taip pat nustatyta, jog adaptacijos sutrikimo paplitimas didėja susiduriant su daugiau stresinių patirčių (Lorenz et al., 2018; Zelviene et al., 2020).

Taip pat tyrimo nustatyta, jog adaptacijos sutrikimo reakcijų kiekis teigiamai koreliuoja su tiek su konfliktais šeimoje, tiek su sunkumais ir nesėkmėmis mokykloje. Šie rezultatai iš dalies patvirtina kito anksčiau Lietuvoje atlikto tyrimo rezultatus, kur teigiama, kad paaugliai, gyvenantys nepilnoje šeimoje arba globos namuose, susiduriantys su blogu šeimos klimatu, mokymosi problemomis, turi daug aukštesnę bet kurio psichikos sutrikimo diagnozės riziką (Lesinskiene et al., 2018).

Stresinės patirtys, adaptacijos sutrikimas ir skirtumai tarp lyčių. Kaip jau minėta aukščiau, šiame tyrimo nustatyta, jog į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę patenka daugiau paauglių merginų nei vaikinių, merginos dažniau nei vaikinai patiria su abiem adaptacijos sutrikimo simptomais susijusius požymius; moteriška lytis taip pat nustatyta ir kaip vienas iš adaptacijos sutrikimo rizikos prognostinių veiksnių. Skirtumus tarp lyčių galima paaiškinti tuo, jog adaptacijos sutrikimo paplitimas didėja susiduriant su daugiau stresinių patirčių (Lorenz et al., 2018; Zelviene et al., 2020). Šiame tyrimo kaip tik ir nustatyta, kad merginos patyrė daugiau stresinių patirčių per pastaruosius metus nei vaikinai. Stresinių patirčių skaičius, kaip jau minėta aukščiau, šiame tyrimo taip pat nustatytas kaip vienas iš adaptacijos sutrikimo rizikos prognostinių veiksnių. Taip pat, kaip jau minėta ankstesniame poskyryje, merginos kiekvieną stresinę patirtį patiria kaip labiau neigiamą nei vaikinai (Garcia et al., 2009), tuo irgi galima paaiškinti aukštesnę tikimybę merginoms patekti į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę.

Stresinės patirtys ir elgesio bei emociniai sunkumai. Tyrimo nustatyta, jog yra statistiškai reikšmingi skirtumai tarp stresinę patirtį turinčių ir neturinčių paauglių elgesio bei emocinių sunkumų, taip pat tyrimo dalyviai, patenkantys į nuokrypio grupę, nurodo patiriantys daugiausiai stresinių patirčių - 4,23 ($SD = 2,60$), o mažiausiai – į normos grupę patenkantys tyrimo dalyviai -

1,72 ($SD = 1,92$). Tyrime taip pat nustatyta, kad stresinių patirčių skaičius teigiamai koreliuoja su bendru elgesio ir emocinių sunkumų įverčiu. Šie rezultatai dera su kitais tyrimais, taip pat atskleidžiančiais, kad stresinių gyvenimo patirčių skaičius yra tiesiogiai proporcingai susijęs su emociniais ir elgesio sunkumais paauglystėje (Roberts et al., 2018; Kovács-Tóth et al., 2021). Kiti tyrėjai taip pat kalba apie akumuliacinį stresinių patirčių efektą (Garcia et al., 2009; Jenness et al., 2019; Kovács-Tóth et al., 2021).

Taip pat tyrime nustatyta, jog elgesio ir emociniai sunkumai teigiamai koreliuoja su moteriška lytimi, sunkumais bei nesėkmėmis mokykloje ir konfliktais šeimoje. Šie rezultatai visiškai dera kito anksčiau Lietuvoje atlikto tyrimo rezultatais, kur teigiama, kad moteriška lytis, mokymosi problemos ir mokyklos nemėgimas, prastas šeimos klimatas yra reikšmingai susiję su elgesio ir emociniais sutrikimais paauglystėje (Lesinskiene et al., 2018).

Paauglių emociniai ir elgesio sunkumai ir adaptacijos sutrikimo rizika. Šiame tyrime taip pat buvo analizuojamos sąsajos tarp adaptacijos sutrikimo ir emocinių ir elgesio sunkumų. Rezultatai atskleidžia, kad tirtoje paauglių imtyje adaptacijos sutrikimo įkyrių minčių simptomai reikšmingai siejasi su hiperaktyvumu, emociniais ir elgesio sunkumais, problemomis su bendraamžiais, bendru emocinių ir elgesio sunkumų įverčiu. Kuo paauglys nurodo patiriantis daugiau įkyrių minčių požymių, tuo aukštesnis paauglio hiperaktyvumo, emocinių ir elgesio sunkumų, problemų su bendraamžiais, bendras emocinių ir elgesio sunkumų įvertis. Taip pat nustatyta, kad adaptacijos sutrikimo prisitaikymo sunkumų simptomai reikšmingai siejasi su hiperaktyvumu, emociniais ir elgesio sunkumais, problemomis su bendraamžiais, bendru emocinių ir elgesio sunkumų įverčiu. Kuo paauglys nurodo patiriantis daugiau prisitaikymo sunkumų požymių, tuo aukštesnis paauglio hiperaktyvumo, emocinių ir elgesio sunkumų, problemų su bendraamžiais, bendras emocinių ir elgesio sunkumų įvertis.

Galiausiai šiame tyrime nustatyta, kad tyrimo dalyviai, patenkantys į elgesio ir emocinių sunkumų ribos grupę, nurodo patiriantys daugiausiai įkyrių minčių - 3,34 ($SD = 1,02$) ir prisitaikymo sunkumų - 3,17 ($SD = 1,14$) požymių, o mažiausiai – į normos grupę patenkantys tyrimo dalyviai: įkyrių minčių - 1,51 ($SD = 1,49$) ir prisitaikymo sunkumų - 0,83 ($SD = 0,99$). Rastas reikšmingas skirtumas tarp grupių. Nustatyta, jog adaptacijos sutrikimo reakcijų dažnis statistiškai reikšmingai skiriasi tarp visų grupių paauglių. Į elgesio ir emocinių sunkumų ribos grupę patenkantys paaugliai nurodė patiriantys statistiškai reikšmingai daugiau adaptacijos sutrikimo reakcijų nei į normos grupę patenkantys paaugliai. Į nuokrypio grupę patenkantys paaugliai nurodė patiriantys statistiškai reikšmingai daugiau adaptacijos sutrikimo reakcijų nei į normos grupę patenkantys paaugliai ir statistiškai reikšmingai daugiau adaptacijos sutrikimo reakcijų nei į ribos grupę patenkantys paaugliai.

Gautus paauglių emocinių ir elgesio sunkumų ir adaptacijos sutrikimo rizikos rezultatus sunku palyginti su kitais tyrimais paauglių imtyje, nes trūksta tokių tyrimų ir duomenų.

Apibendrinimas. Šiame tyrime nustatyta reikšminga sąsaja tarp stresinių patirčių kiekio ir adaptacijos sutrikimo reakcijų kiekio, stresinių patirčių skaičius nustatytas kaip stiprus adaptacijos sutrikimo rizikos prognostinis veiksnys, šie rezultatai dera su kitais tyrimais. Taip pat apskaičiuota, kad adaptacijos sutrikimo reakcijų kiekis teigiamai koreliuoja su stresinių patirčių kiekiu. Šie rezultatai taip pat dera su kitų tyrimų rezultatais. Panašiai, kaip ir ankstesnis Lietuvoje atliktas tyrimas, šis tyrimas atskleidžia, kad adaptacijos sutrikimo reakcijų kiekis teigiamai koreliuoja su konfliktais šeimoje ir su sunkumais bei nesėkmėmis mokykloje; o emociniai ir elgesio sunkumai su moteriška lytimi, sunkumais bei nesėkmėmis mokykloje ir konfliktais šeimoje. Be to, šiame tyrime nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai tarp stresinę patirtį turinčių ir neturinčių paauglių elgesio bei emocinių sunkumų, kaip ir kituose tyrimuose, šiame tyrime taip pat nustatyta, jog stresinių patirčių skaičius teigiamai koreliuoja elgesio ir emociniais sunkumais. Remiantis gautais tyrimo rezultatais, paauglių adaptacijos sutrikimo simptomai reikšmingai siejasi su emociniais ir elgesio sunkumais; tyrimo dalyviai, patenkantys į elgesio ir emocinių sunkumų ribos grupę, nurodo patiriantys daugiausiai adaptacijos sutrikimo simptomų požymių.

4.5. Tyrimo ribotumai ir gairės tolimesniems tyrimams

Šio tyrimo rezultatai turėtų būti aiškinami atsižvelgiant į tam tikrus tyrimo metodikos ir duomenų analizės ribotumus, kurie galėjo turėti įtakos tyrimo rezultatams. Šio tyrimo išvados yra apribotos naudojamų matavimo priemonių, kurios yra savistatos anketos. Tiek adaptacijos sutrikimo simptomų, tiek emocinių ir elgesio sunkumų įvertiniai yra pagrįsti savistatos anketų duomenimis. Manoma, kad vaikai tik iš dalies pripažįsta problemas arba skirtingai supranta teiginius apie problemas (Gintilienė ir kt., 2004; Goodman, 1997). Savistatos anketos labiau tinkamos vidiniams sunkumams vertinti (pvz., emociniai sunkumai), tuo tarpu išoriniams sunkumams vertinti (pvz., elgesio sunkumai) patikimiau naudoti tėvų ar mokytojų pateiktus atsakymus (Gintilienė ir kt., 2004; Goodman, 1997). Galių ir sunkumų klausimyno (SDQ) autoriai taip pat nurodo, kad prognozuojant įvairius sutrikimus SDQ rezultatų pagrindu mažiausiai vertingi yra vaikų savęs įvertinimo duomenys (Goodman, 1997). Kita vertus, kaip teigia lietuvišką SDQ versiją paruošę tyrėjai, „nepaisant skirtingų vertintojų, tiek tėvai, tiek mokytojai, tiek vaikai patys save apibūdina panašiai“ (Gintilienė ir kt., 2004). Ateityje tyrimuose galima būtų naudoti ir kitus informacijos šaltinius tiek elgesio bei emociniams sunkumams, tiek adaptacijos sutrikimo požymiams atskleisti. Taip pat būtų galima naudoti diagnostikos interviu, tačiau kol kas nėra prieinamo patikimo adaptacijos sutrikimo diagnostikos interviu (Zelviene et al., 2020).

Nors šiam darbui naudoti ilgalaikio tyrimo duomenys, duomenų dalis, naudota analizei, yra tik iš vieno tyrimo etapo, tai apribojo galimybę patyrinėti tyrimo dalyvių stresinės patirties, emocijų bei elgesio sunkumų ir adaptacijos sutrikimo požymių dinamiką, analizuoti adaptacijos sutrikimo simptomų kitimo trajektorijas, bei laiko po stresinės patirties poveikį adaptacijos sutrikimo simptomams. Tolimesni ilgalaikiai tyrimai padėtų įvertinti skirtingas raidos trajektorijas ir jų sąsajas su stresinėmis patirtimis, taip būtų galima įvertinti saugumo ir rizikos veiksnius, užtikrinti įrodymais pagrįstas prevencijos ir intervencijos strategijas, skirtas paaugliams, susiduriantiems su daugiau stresinių patirčių.

Šiame darbe nebuvo kontroliuojamas kitų kintamųjų, galinčių turėti įtakos gautiems rezultatams, poveikis, pvz., paauglio santykių patirtis, socialinė ekonominė bei gyvenamoji situacija ir kt. Taip pat darbe daugiau analizuotas ir vertintas bendras suminis stresinių patirčių kiekis, o ne atskiros stresinės patirtys. Atskirų stresinių patirčių ir jų sąsajų su elgesio bei emociniais sunkumais ir adaptacijos sutrikimo požymiais tyrimas padėtų atskleisti daugiau konkretesnių išvalgų apie individualias stresines patirtis. Svarbu būtų detaliau patyrinėti stresines patirtis, susijusias su sunkumais ir nesėkmėmis mokykloje, kurias šio darbo tiriamieji įvardino kaip dažniausią stresinę patirtį; su kokiais konkrečiai sunkumais paaugliai susiduria mokykloje. Tai padėtų sukurti tinkamas prevencijos ir intervencijos priemones. Tai pat tolimesni tyrimai galėtų labiau analizuoti kaip konkrečių stresinių patirčių intensyvumas ir trukmė siejasi su adaptacijos sutrikimu.

Taip pat šiame tyrime nėra atsižvelgta į paauglių gaunamą socialinę paramą, kuri yra labai svarbus stresinių patirčių įveikos veiksnys (Kazlauskas ir Želvienė, 2013), todėl kituose tyrimuose, analizuojant stresines patirtis, su jomis susijusius elgesio bei emocinius sunkumus ir adaptacijos sutrikimo požymius, svarbu atsižvelgti ir į paauglių gaunamą socialinę paramą.

Apibendrinant, nepaisant ribotumų, šis tyrimas suteikia išvalgų apie stresinių patirčių paplitimą ir jų sąsajas su adaptacijos sutrikimo požymiais ir emociniais bei elgesio sunkumais. Rezultatai parodė didelį stresinių patirčių paplitimą paauglių imtyje, taip pat stebimas gan aukštas emocijų bei elgesio sunkumų ir adaptacijos sutrikimo požymių paplitimas. Randamos stiprios sąsajos tarp patiriamų stresinių patirčių, adaptacijos sutrikimo požymių ir emocijų bei elgesio sunkumų rodo tokių tyrimų reikalingumą paauglių imtyje. Dauguma stresinių patirčių paplitimo tyrimų yra vykdomi suaugusiųjų imtyje, taip pat atliekami tam tikrų atskirų stresinių patirčių tyrimai paauglių imtyje. Panašūs tyrimai paauglių imtyje galėtų padėti geriau suprasti paauglių stresines patirtis bei susijusius emocijų ir elgesio sunkumus, adaptacijos sutrikimo požymius. Tai galėtų padėti plėsti paslaugas, nukreiptas į paauglių stresinių patirčių mažinimą, taip pat psichologinės pagalbos prieinamumą, kas galbūt galėtų padėti pagerinti paauglių psichinę savijautą.

IŠVADOS

1. Dauguma tyrimo dalyvių (76,5 proc.) nurodė, kad per praėjusius vienerius metus susidūrė su bent viena stresine patirtimi. Dažniausios stresinės patirtys paauglių imtyje – sunkumai ir nesėkmės mokantis mokykloje, nutrūkusi draugystė, dideli konfliktai šeimoje ir artimo šeimos nario sunki liga. Daugiau stresinių patirčių nurodė merginos nei vaikinai.

2. Penktadalis tyrime dalyvavusių paauglių (20,9 proc.), susidūrusių su stresine patirtimi, turėjo padidintą adaptacijos sutrikimo riziką. Į adaptacijos sutrikimo rizikos grupę pateko reikšmingai daugiau merginų.

3. Apie trečdalis tyrime dalyvavusių paauglių turėjo emocinių ir elgesio sunkumų, 13,0 proc. tyrimo dalyvių pateko į emocinių ir elgesio sunkumų ribos grupę, 21,5 proc. - į nuokrypio grupę. Tyrimo imtyje merginos patyrė daugiau emocinių ir elgesio sunkumų nei vaikinai.

4. Stresinių patirčių skaičius buvo reikšmingai susijęs su elgesio ir emociniais sunkumais bei adaptacijos sutrikimo požymiais. Paaugliai, nurodę daugiau stresinių patirčių, nurodė ir daugiau adaptacijos sutrikimo reakcijų bei emocinių ir elgesio sunkumų.

5. Aukštesnę adaptacijos sutrikimo riziką tyrime prognozavo didesnis stresinių patirčių skaičius, nesuteikta psichologinė pagalba, moteriška lytis, sunkumai ir nesėkmės mokykloje.

LITERATŪRA

- Aitken, M., Henry, S., & Andrade, B. F. (2017). Distilling heterogeneity among children with disruptive behavior: Associations between symptom patterns and social functioning. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 46(6), 1241-1252. <https://doi.org/10.1007/s10802-017-0350-1>
- Atoum, M., Alhussami, M., & Rayan, A. (2018). Emotional and behavioral problems among Jordanian adolescents: Prevalence and associations with academic achievement. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 31(2-3), 70-78. <https://doi.org/10.1111/jcap.12211>
- Bielskytė-Simanavičienė, E. ir Paurienė, L. (2017). Elgesio ar (ir) emocijų sunkumų arba sutrikimų turintys vaikai: ugdymo ir pagalbos teikimo specifika. *Švietimo problemas analizė*, 5(161).
- Fink, E., Patalay, P., Sharpe, H., Holley, S., Deighton, J., & Wolpert, M. (2015). Mental health difficulties in early adolescence: a comparison of two cross-sectional studies in England from 2009 to 2014. *Journal of Adolescent Health*, 56(5), 502–507. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2015.01.023>
- Garcia, L. J., Alvarez-Dardet, S. M., & Garcia, V. H. (2009). An analysis of stressful life events during adolescence. *Psychology in Spain*, 13(1), 1-8.
- Gintilienė, G., Girdzijauskienė, S., Cerniauskaitė, D., Lesinskienė, S., Povilaitis, R. ir Pūras, D. (2004). Lietuviškas SDQ - standartizuotas mokyklinio amžiaus vaikų “Galių ir sunkumų klausimynas.” *Psichologija*, 29, 88–105. <https://doi.org/10.15388/Psichol.2004.4355>
- Goodman, R. (2001). Psychometric properties of the Strengths and Difficulties Questionnaire. *Journal of American Academic Adolescent Psychiatry*, 40, 1337–1345. <https://doi.org/10.1097/00004583-200111000-00015>
- Goodman, R. (1997). The strengths and difficulties questionnaire: A research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 38(5), 581–586. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.1997.tb01545.x>
- Jaspers, M., de Winter, A. F., Huisman, M., Verhulst, F. C., Ormel, J., Stewart, R. E., & Reijneveld, S. A. (2012). Trajectories of Psychosocial Problems in Adolescents Predicted by Findings from Early Well-Child Assessments. *Journal of Adolescent Health*, 51(5):475-483. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2012.02.007>
- Jenness, J. L., Peverill, M., King, K. M., Hankin, B. L., & McLaughlin, K. A. (2019). Dynamic associations between stressful life events and adolescent internalizing psychopathology in a multiwave longitudinal study. *Journal of Abnormal Psychology*, 128(6), 596–609. <https://doi.org/10.1037/abn0000450>
- Karatzias, T., Shevlin, M., Hyland, P., Fyvie, C., Grandison, G., & Ben-Ezra, M. (2021). ICD-11 posttraumatic stress disorder, complex PTSD and adjustment disorder: the importance of

stressors and traumatic life events. *Anxiety, Stress and Coping*, 34(2), 191-202. <https://doi.org/10.1080/10615806.2020.1803006>

- Kazlauskas, E., Gegieckaite, G., Eimontas, J., Zelviene, P., & Maercker, A. (2018). A Brief Measure of the International Classification of Diseases-11 Adjustment Disorder: Investigation of Psychometric Properties in an Adult Help-Seeking Sample. *Psychopathology*, 51(1), 10–15. <https://doi.org/10.1159/000484415>
- Kazlauskas, E., Zelviene, P., Lorenz, L., Quero, S., & Maercker, A. (2018). A scoping review of ICD-11 adjustment disorder research. *European Journal of Psychotraumatology*, 8(sup7). <https://doi.org/10.1080/20008198.2017.1421819>
- Kazlauskas, E. ir Želvienė, P. (2013). Psichologinės gerovės sąsajos su patirtais stresoriais, subjektyviai vertinama sveikata ir sociodemografiniais veiksniais. *Visuomenės Sveikata*, 4(63), 96–103. [http://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes_sveikata/2013.4\(63\)/VS_2013_4\(63\)_ORIG_S_Psichologine_gerove.pdf](http://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes_sveikata/2013.4(63)/VS_2013_4(63)_ORIG_S_Psichologine_gerove.pdf)
- Kazlauskas, E., Zelviene, P., Daniunaite, I., Hyland, P., Kvedaraite, M., Shevlin, M., & Cloitre, M. (2020). The structure of ICD-11 PTSD and Complex PTSD in adolescents exposed to potentially traumatic experiences. *Journal of Affective Disorders*, 265(January), 169–174. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.01.061>
- Kieling, C., Baker-Henningham, H., Belfer, M., Conti, G., Ertem, I., Omigbodun, O., ... Rahman A. (2011). Child and adolescent mental health worldwide: Evidence for action. *Lancet*, 378(9801), 1515–1525. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(11\)60827-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(11)60827-1)
- King, T. L., Milner, A., Aitken, Z., Karahalios, A., Emerson, E., Kavanagh, A. M. (2019). Mental health of adolescents: variations by borderline intellectual functioning and disability. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 28(9), 1231-1240. <https://doi.org/10.1007/s00787-019-01278-9>
- Kortesoja, L., Vainikainen, M.-P., Hotulainen, R., Rimpelä, A., Henrik Dobewall, H., Lindfors P, ... Merikanto I. (2020). Bidirectional Relationship of Sleep with Emotional and Behavioral Difficulties: A Five-year Follow-up of Finnish Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 49(6), 1277-1291. <https://doi.org/10.1007/s10964-020-01203-3>
- Kosticova, M., Husarova, D., & Dankulincova, Z. (2020). Difficulties in getting to sleep and their association with emotional and behavioural problems in adolescents: Does the sleeping duration influence this association? *International Journal of Environmental Research and Public Health* 17(5),1691. <https://doi.org/10.3390/ijerph17051691>
- Kovács-Tóth, B., Oláh, B., Papp, G., & Szabó, I.K. (2021). Assessing adverse childhood experiences, social, emotional, and behavioral symptoms, and subjective health complaints among Hungarian adolescents. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 15(1),12.

<https://doi.org/10.1186/s13034-021-00365-7>

- Kuodytė-Kazielienė, R. (2014). Paauglių elgesio ir emocijų problemų pasireiškimas vilniaus mieste. Iš *Psichologiniai tyrimai. Reikšmė visuomenei - iššūkis tyrėjui: XI-oji jaunųjų mokslininkų psichologų konferencija*. Pranešimų santraukų leidinys (p. 18). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Lesinskiene, S., Girdzijauskiene, S., Gintiliene, G., Butkiene, D., Puras, D., Goodman, R., & Heiervang, E. (2018). Epidemiological study of child and adolescent psychiatric disorders in Lithuania. *BMC Public Health*, *18*(1), 1–8. <https://doi.org/10.1186/s12889-018-5436-3>
- Lorenz, L., Perkonigg, A., & Maercker, A., (2018). A socio-interpersonal approach to adjustment disorder : the example of involuntary job loss. *European Journal of Psychotraumatology*, *9*(1). <https://doi.org/10.1080/20008198.2018.1425576>
- Maercker, A., Einsle, F., & Köllner, V. (2007). Adjustment disorders as stress response syndromes: a new diagnostic concept and its exploration in a medical sample. *Psychopathology*, *40*(3),135–146. <https://doi.org/10.1159/000099290>
- Maercker, A., Forstmeier, S., Enzler, A., Krüsi, G., Hörler, E., Maier, C., & Ehlert, U. (2008). Adjustment disorders, posttraumatic stress disorder, and depressive disorders in old age: findings from a community survey. *Comprehensive Psychiatry*, *49*(2), 113–120. <http://doi.org/10.1016/j.comppsy.2007.07.002>
- Maercker, A., Forstmeier, S., Pielmaier, L., Spangenberg, L., Brahler, E., & Glaesmer, H. (2012). Adjustment Disorders: Prevalence in a Representative Nationwide Survey in Germany. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *47*(11). <https://doi.org/10.1007/s00127-012-0493-x>
- Nagabharana, T. K., Joseph, S., Rizwana, A., Krishna, M., Barker, M., Fall, C., ... Krishnaveni, G. V. (2021). What stresses adolescents? A qualitative study on perceptions of stress, stressors and coping mechanisms among urban adolescents in India. *Wellcome Open Research*, *6*(106). <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.16818.1>
- Onatsu-Arvilommi, T. P., & Nurmi, J. E. (1997). Family background and problems at school and in society: The role of family composition, emotional atmosphere and parental education. *European Journal of Psychology of Education*, *12*(3), 315-330.
- Paclikova, K., Veselska, Z. D., Filakovska Bobakova, D., Palfiova, M., & Madarasova Geckova, A. (2019). What role do family composition and functioning play in emotional and behavioural problems among adolescent boys and girls? *International Journal of Public Health*, *64*, 209–217. <https://doi.org/10.1007/s00038-018-1171-x>
- Perkonigg, A., Lorenz, L., & Maercker, A. (2018). Prevalence and correlates of ICD-11 adjustment disorder: Findings from the Zurich Adjustment Disorder Study. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, *18*, 209-217. <https://doi.org/10.1016/j.ijchp.2018.05.001>

- Pine, D. S., Cohen, P., & Brook, J. (2001). Adolescent fears as predictors of depression. *Biological Psychiatry* 50(9), 721–724. [https://doi.org/10.1016/S0006-3223\(01\)01238-0](https://doi.org/10.1016/S0006-3223(01)01238-0)
- Quero, S., Baños, R. M., Molés, M., Campos, D., Botella, C., & Mateu, S. A. (2019). An adaptive virtual reality system for the treatment of adjustment disorder and complicated grief: 1 - year follow - up efficacy data. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 26(2), 204–217. <https://doi.org/10.1002/cpp.2342>
- Roberts, Y. H., English, D., Thompson, R., & White, C. R. (2018). The impact of childhood stressful life events on health and behavior in at-risk youth. *Children and Youth Services Review*, 85, 117–126. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2017.11.029>
- Van Roy, B., Grøholt, B., Heyerdahl, S., & Clench-Aas, J. (2006). Self-reported strengths and difficulties in a large Norwegian population 10–19 years: age and gender specific results of the extended SDQ-questionnaire. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 15(4), 189–198. <https://doi.org/10.1007/s00787-005-0521-4>
- Vilela, T. R., Rocha, M. M., Figlie, N. B., & Maria, J. J. (2019). Association between psychosocial stressors with emotional and behavioral problems among children of low-income addicted families living in Brazil. *Child Abuse & Neglect*, 92, 12-21. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.03.005>
- World Health Organization (2014) *Health for the world's adolescents: a second chance in the second decade*. https://apps.who.int/adolescent/second-decade/files/1612_MNCAH_HWA_Executive_Summary.pdf
- World Health Organization. (2018). *International classification of diseases for mortality and morbidity statistics (11th Revision)*. <https://icd.who.int/%0Abrowse11/l-m/en>
- Zelviene, P. (2017). *Adaptacijos sutrikimo struktūra ir rizikos veiksniai Lietuvos populiacijoje*. VU.
- Zelviene, P., & Kazlauskas, E. (2018). Adjustment disorder: Current perspectives. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 14, 375–381. <https://doi.org/10.2147/NDT.S121072>
- Zelviene, P., Kazlauskas, E., Eimontas J., & Maercker, A. (2017). Adjustment disorder: Empirical study of a new diagnostic concept for ICD-11 in the general population in Lithuania. *European Psychiatry*, 40, 20-25. <https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2016.06.009>
- Zelviene, P., Daniunaite, I., Hafstad, G. S., Thoresen, S., Truskauskaitė-Kuneviciene, I., & Kazlauskas, E. (2020). Patterns of abuse and effects on psychosocial functioning in Lithuanian adolescents: A latent class analysis approach. *Child Abuse and Neglect*, 108(August), 104684. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104684>
- Zelviene, P., Kazlauskas, E., & Maercker, A. (2020). Risk factors of ICD-11 adjustment disorder in the Lithuanian general population exposed to life stressors. *European Journal of Psychotraumatology*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/20008198.2019.1708617>